

SYNODY I KOLEKCJE PRAW

Tom III

Kanony

Ojców Greckich

(tekst grecki i polski)

Atanazego i Hipolita

(tekst arabski i polski)

Przekład

Stanisław Kalinkowski (tekst grecki)

Janusz Szymańczyk (tekst arabski)

Marta Mucha (konsultacja tekstu arabskiego)

Układ i opracowanie

Arkadiusz Baron

Henryk Pietras SJ

Wydawnictwo WAM

Kraków 2009

Tekst według:

P.-P. JOANNOU, *Les canons des Pères*, Pontificia commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale. Fonti, Fasc. IX, t. 2, Grottaferrata – Roma 1963, 4-332

W. RIEDEL, W. E. CRUM, *The Canons of Athanasius of Alexandria. The arabic and coptic version edited and translated with introductions, notes and appendices*, Text and Translation Society, Williams and Norgate, London 1904

R. G. COQUIN, *Les Canons d'Hippolyte*, PO 31, 2, Paris 1966, 342 [74]-426 [158]

PRACA NAUKOWA FINANSOWANA ZE ŚRODKÓW NA NAUKĘ
W LATACH 2008-2011 JAKO PROJEKT BADAWCZY

© Wydawnictwo WAM, 2009

Projekt okładki
Andrzej Sochacki

ISBN 978-83-7505-366-1

NIHIL OBSTAT: Prowincja Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego,
ks. Krzysztof Dyrek SJ, prowincjał, Kraków, 7 stycznia 2006 r., l. dz. 10/06.

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 012 62 93 200 • faks 012 429 50 03
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. 012 62 93 254-256
faks 012 430 32 10
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Zapraszamy do naszej
KSIĘGARNI INTERNETOWEJ
<http://WydawnictwoWAM.pl>
tel. 012 62 93 260 • faks 012 62 93 261

Drukarnia Colonel, Kraków

WPROWADZENIE

1. KANONY OJCÓW GRECKICH

Kanony Ojców Greckich stanowią zbiór powstały z pism i listów adresowanych najczęściej przez biskupów wielkich metropolii do różnych osób w najrozmaitszych sprawach dotyczących wspólnoty chrześcijańskiej i jej życia. Adresowane do podwładnych posiadają często charakter ściśle prawny. Kierowane do równych w godności hierarchów i osób nie podlegających jurysdykcji autora, cieszyły się autorytetem bardziej moralnym niż prawnym. Z czasem podane rozstrzygnięcia wydobyto z tychże pism i podano je w formie kanonów. Prawdopodobnie w VI wieku kanoniści wschodni zebrali w jedną kolekcję kanonów wskazania dyscyplinarne Ojców Kościoła. Na synodzie *Quinisexta* (691-692) w kanonie 2 wymieniono je wszystkie, nadając im moc obowiązującego prawa¹. W ten sposób powstał zbiór kanoniczny tychże kanonów. Nawiązuje do nich także Sobór Nicejski II (787)².

Manuskrypty różnią się nie tylko pod względem treści poszczególnych kanonów, ale także pod względem ich liczby. Nie wszystkie kanony występują we wszystkich rękopisach. Kanony rzadkie, nie występujące w zbiorze kanonicznym, podajemy z asteryskiem idąc za wydawcą P.-P. Joannou³. Opracował on rodziny manuskryptów, historię przekazu tekstu oraz zbiór kanoniczny uzupełnił kilkoma kanonami, które oddziaływały na wspólnoty kościelne w starożytności, ale które nie weszły do tego zbioru.

---

¹ Cf. P.-P. JOANNOU, *Les canons des conciles oecuméniques*, Pontificia commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale. Fonti, Fasc. IX, t. I/1, Grottaferrata – Roma 1962, 123-125.

² Nicaea (787), c. 1 (DSP 1, 342-344).

³ Cf. P.-P. JOANNOU, *Les canons des Pères*, Pontificia commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale. Fonti, Fasc. IX, t. 2, Grottaferrata – Roma 1963, XIV-XXV.

Kanony prezentowane są w tradycyjnym układzie chronologicznym. Są to w zasadzie kanony powstałe przed Soborem w Chalcedonie w 451 roku. Późniejsze są tylko dwa kanony biskupów Konstantynopola zamieszczone na końcu: pierwszy Gennadiusza działającego w drugiej połowie V wieku; drugi zaś Tarazjusza z przełomu VIII i IX wieku. Kanony przedchalcedońskie w ogromnej większości wywodzą się od biskupów Aleksandrii (najliczniej reprezentowanych w tym zbiorze) oraz biskupów Kapadocji, z których kanony Bazylego Wielkiego są najliczniejsze w całym zbiorze.

Najstarsze kanony pochodzą od uczniów Orygenesza: cztery kanoniczne oraz jeden dodany, wszystkie z listów **Dionizego**, biskupa Aleksandrii w latach 248-264, skierowanych do biskupów Bazylidesa i Kolona; dziesięć kanonicznych i jeden dodany **Grzegorza Cudotwórcy**, biskupa Neocezarei w latach 238-270.

Kanonów **Piotra**, biskupa Aleksandrii w latach 300-311 i męczennika, jest piętnaście. Czternaście pochodzi z rozprawy *O pokucie* i dotyczy zasad pokutnych dla chrześcijan, którzy wyparli się wiary podczas prześladowań, a ostatni z *Mowy na temat Paschy*.

Kanony **Atanazego Wielkiego** (ok. 295-373) w zbiorze Kanonów Ojców Greckich są tylko trzy oraz dwa dodane. Zachowało się jednak sto siedem kanonów Atanazego w wersji arabskiej (zob. poniżej *Kanony Atanazego* w wersji arabskiej).

Najliczniejszy i najobszerniejszy zbiór zarówno pod względem ilościowym, jak i tematycznym, stanowią kanony **Bazylego Wielkiego** (ok. 330-379): dziewięćdziesiąt dwa oraz cztery dodane.

Z pism **Grzegorza z Nyssy** (ok. 335-394), młodszego brata Bazylego Wielkiego, zaczerpnięto osiem kanonów. Dotyczą one przede wszystkim spraw moralno-duchowych.

Z pism **Grzegorza z Nazjanzu** (ok. 330-390) do kolekcji kanonów wszedł jedynie katalog ksiąg Starego i Nowego Testamentu. Podobnie jest w przypadku **Amfilocha z Ikonium** (ok. 340-404), z którego wyciągnięto fragment dotyczący ksiąg natchnionych.

Kanony **Tymoteusza**, biskupa Aleksandrii w latach 380-385, zbudowane są w formie pytań i odpowiedzi. Jest ich osiemnaście kanonicznych oraz aż jedenaście dodanych.

Kanony **Teofila** (345-412), biskupa Aleksandrii, w liczbie czternastu, dotyczą różnych spraw dyscyplinarnych związanych szczególnie z duchowieństwem i heretykami.

Z pism **Cyryla** (ok. 375-444), biskupa Aleksandrii, pochodzi jedynie pięć kanonów kanonicznych oraz trzy dodane. Pierwsze mówią o sprawach

duchownych i katechumenów, a dodane o dobru ogólnym i posłudze eucharystycznej, którą należy sprawować wyłącznie w kościołach katolickich.

Gennadiusza, patriarchę Konstantynopola w latach 458-475, reprezentuje tylko jeden kanon przestrzegający przed udzielaniem święceń za pieniądze.

Podobnie, jeden kanon reprezentuje jedyne w całym zbiorze biskupa Kościoła Zachodu, **Cypriana z Kartaginy**, który stał na czele wspólnoty tego miasta w latach 249-258. Kanon dotyczy nieważności chrztu heretyków i poprzedzony jest krótką przedmową jego tłumacza na język grecki.

Zbiór *Kanonów Ojców Greckich* kończy rozbudowany kanon **Tarazjusza**, patriarchy Konstantynopola w latach 784-806, a więc w czasie Soboru Nicejskiego II. Kanon ten, podobnie jak powyżej wspomniany kanon Gennadiusza, przestrzega przed udzielaniem święceń za pieniądze. Tarazjusz dodaje do niego 10 świadectw z tradycji potępiających taki proceder.

KRÓTKA BIBLIOGRAFIA:

a. tekst i przekład polski według wydania

P.-P. JOANNOU, *Les canons des Pères*, Pontificia commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale. Fonti, Fasc. IX, t. 2, Grottaferrata – Roma 1963, 4-332.

b. opracowania

Arhidiacon prof. dr. Ioan N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, POLSIB, Sibiu 1992.

Правила Православной Церкви съ толкованіями Никодима, епископа Далматинско-Истрийскаго, t.I, Издание С.-Петербургской Духовной Академіи, Санкт-Петербургъ 1911; t.II, Типографія М.Меркушева, Санкт-Петербургъ, t. II 1912; reprint: Международный издательский центр православной литературы, Москва 1994, t.I-II)

2. KANONY ATANAZEGO (WERSJA ARABSKA)

Kanony Atanazego w wersji arabskiej tworzy obecnie zbiór stu siedmiu kanonów. Zachował się on w całości wyłącznie w wersji arabskiej, która stanowi przekład z wersji kanonów w języku koptyjskim. O pochodzeniu i strukturze zbioru mówi na końcu dzieła jego kopista, który opisał je następująco: „Jest to zbiór prawa świętego, w trzech częściach, które pochodzi od

św. Atanazego Apostolskiego, Wielkiego Nauczyciela kraju Egipcjan. A ja Michał, biedak i niegodny bycia biskupem Tannisu, zobaczyłem, gdy to przepisywałem (*lub* tłumaczyłem), że dobrze będzie dla badania tego, podzielić to na sto siedem części, tak aby każda z nich pokazywała dokładnie temat, którego dotyczy. Tak, aby studiujący je, znalazł bez trudu to, czego szuka⁷⁴.

Przytoczony tekst prawdopodobnie mówi o Michale, biskupie Tannisu w latach 1047-1077. Wydaje się, że raczej przetłumaczył on tekst kanonów, a nie tylko przepisał⁵. Tekst zachował się w zbiorach kanonów Kościoła koptyjskiego, gdzie istniał prawdopodobnie od VI wieku, kiedy przetłumaczono go z języka greckiego. Data powstania zbioru w języku greckim nie jest znana, ale uważa się, że powstał on na przełomie IV i V wieku⁶.

W większości kanony dotyczą obowiązków duchownych różnych stopni i kwestii liturgicznych. Nawiązania do sekty melecjan (cf. kan. 12 i 25) oraz do monastycyzmu (cf. kan. 92 i 102) zdają się odzwierciedlać sytuację Kościoła w Egipcie w IV wieku za czasów Atanazego Wielkiego, kompilator zatem zaczerpnął pewnie wiele z listów i rozporządzeń tego biskupa.

Obecny przekład kanonów Atanazego opiera się na tekście w wersji arabskiej, pochodzącym z wydania, które opracowali Wilhelm Riedel oraz W. E. Crum.

Skróty M, Mp, Mv, R odnoszą się do różnych wersji kopii manuskryptów: R oznacza manuskrypt przechowywany w Berlinie tzw. Manuskrypt z roku 1338, bazujący na tekście Macariusza; M oznacza manuskrypt Macariusza, kapłana żyjącego w monasterze Abū Yuhannes ok. roku 1350; Mp to wersja przechowywana w Bibliotece Narodowej w Paryżu; Mv to najprawdopodobniej wersja opracowana przez J. S. Assemani'ego.

KRÓTKA BIBLIOGRAFIA:

a. tekst i przekład polski według wydania

W. RIEDEL, W. E. CRUM, *The Canons of Athanasius of Alexandria. The arabic and coptic version edited and translated with introductions, notes and appendices*, Text and Translation Society, Williams and Norgate, London 1904.

⁴ W. RIEDEL, W. E. CRUM, *The Canons of Athanasius of Alexandria*, 69-70.

⁵ W. RIEDEL, W. E. CRUM, *The Canons of Athanasius of Alexandria*, IX.

⁶ EWA WIPSYCKA, *Études sur le Christianisme dans l'Égypte de l'antiquité tardive*, *Studia Ephemeridis Augustinianum* 52, Roma 1996, 205.

b. opracowania

D. BRAKKE, *Canon Formation and Social Conflict in Fourth-Century Egypt: Athanasius of Alexandria's Thirty-Ninth Festal Letter*," *The Harvard Theological Review*, 87, No. 4 (Oct., 1994) 395-419.

3. KANONY HIPOLITA (WERSJA ARABSKA)

Kanony Hipolita są zbiorem 38 przepisów liturgicznych podobnych do tych zawartych w *Tradycji Apostolskiej* i w *Didaskaliach Apostolskich*. R. G. Coquin uważa, że autorem zbioru był prezbiter, ponieważ w tekście znajdujemy wiele prerogatyw właśnie dla prezbiterów⁷. Następnie stara się dowiedzieć, że tekst nie mógł powstać przed Konstantynem Wielkim, konkretnie przed 313 rokiem, ani później niż w drugiej połowie IV wieku. Próbuje uściślić czas powstania i dochodzi do wniosku, że zbiór powstał pomiędzy 336 a 340 rokiem⁸. Argumentację za taką datacją opiera na analizie wyznań wiary wielu synodów w połowie IV wieku, między innymi w Antiochii w 341, w Sardyce w 343, w Aleksandrii w 362 oraz w Konstantynopolu w 381 roku. Wydaje się, że opieranie datacji na braku określeń pojawiających się w wyznaniach wiary jest niewystarczające⁹. W każdym razie zdaniem badaczy zbiór powstał prawdopodobnie w IV wieku. R. G. Coquin stara się jeszcze wykazać, że choć same kanony nie są pochodzenia egipskiego, to zbiór powstał w patriarchacie Aleksandryjskim. Na pewno dotyczy to przekładu koptyjskiego, ale niekoniecznie oryginału greckiego. W każdym razie zbiór wywarł wielki wpływ na Kościół aleksandryjski języka greckiego i koptyjskiego, i wywiera go do dziś w niektórych tamtejszych kościołach. Niestety nie zachował się w wersji oryginalnej greckiej, ale jedynie w przekładzie arabskim. Analiza filologiczna pokazuje, że przekładu na język arabski dokonano z wersji koptyjskiej. Tekst arabski pochodzi prawdopodobnie z XII wieku.

---

⁷ Cf. R. G. COQUIN, Introduction, w: *Les Canons d'Hippolyte*, PO 31/2, Paris 1966, 319 [51- 321 [53]. Autor odsyła między innymi do kanonów 2. 4. 5. 34.

⁸ Cf. R. G. COQUIN, Introduction, w: *Les Canons d'Hippolyte*, PO 31/2, Paris 1966, 322 [54]-329 [61].

⁹ Cf. A. BARON, *Modele biskupa propagowane w Antiochii w czasach Jana Chryzostoma*, w: *Opolska Biblioteka Teologiczna* 105, Opole 2008, 13n.

Ta kolekcja kanonów, przekazana w wielu rękopisach arabskich i we fragmentach koptyjskich, ma związek z *Tradycją Apostolską* przypisywaną Hipolitowi, z *Konstytucjami Apostolskimi* i z pismami pseudoklementyńskimi¹⁰.

Tłumaczenie oparto na ujednoczonej wersji w języku arabskim opublikowanej w: *Patrologia Orientalis*, Tom XXXI – Fascicule 2; wydanym wspólnie przez Firmin-Didot et Compagnie, Editeurs oraz Librairie de Paris, 56 rue Jacob w 1966 roku. W publikacji tej użyto w przypisach skrótów literowych w odniesieniu do poszczególnych manuskryptów, w których odnotowano różnice. Manuskrypty te są następujące:

- A = Paris, Bibliothèque Nationale 4728 (Nomocanon de Michel de Damiette);
- B = Biblioteka Watykańska ; Cod. Barb. Or. 4 (Collection de Macaire);
- G = Biblioteka Patriarchatu Koptyjskiego, Cod. Ar. Canon 13, (Nomocanon de Gabriel Ibn Turayk);
- J = Paris, Bibliothèque Nationale, Cod. Ar. 238, (Collection anonyme de Paris);
- K = Paris, Bibliothèque Nationale, Cod. Ar. 203, (La Lampe de Ténèbre d'Abū al-Barakāt);
- M = Berlin, Staatsbibliothek, Cod. Ar. 10180, (Nomocanon de Michel de Damiette);
- O = Oxford, Bodleian Library, Cod. Ar. Hunt 31, (Collection de Macaire);
- P = Paris, Bibliothèque Nationale, Cod. Ar. 251, (Collection de Macaire);
- R = Berlin; Staatsbibliothek, Cod. Ar. 10180;
- S = Watykan, Biblioteka Watykańska, Cod. Borg. Ar 230, (Nomocanon d'aṣ-Ṣafī Ibn al- 'Assāl);
- V = Watykan, Biblioteka Watykańska, Vat. Ar. 149, (Collection de Macaire);

- d = Nomocanon de Michel de Damiette obejmujący A i M^o;
- m = Collection de Macaire oraz Collection Anonyme de Paris obejmujące: B + J + O + P + V.

- C = Abū al-Barakāt, La Lampe des ténèbres, éd. 'Ayyād 'Ayyūb aṣ-Ṣayh, Kair, 1950.

---

¹⁰ Cf. R. G. COQUIN, Introduction, w: *Les Canons d'Hippolyte*, PO 31/2, Paris 1966, 273nn [5nn].

KRÓTKA BIBLIOGRAFIA

tekst i przekład polski według wydania

R. G. COQUIN, *Les Canons d'Hippolyte*, PO 31, 2, Paris 1966, 342 [74]-426 [158].

b. opracowania

B. BOTTE, *L'origine des Canons d'Hippolyte*, *Mélanges Andrieu*, Strasbourg 1956, 53-63.

H. BRAKMANN, *Alexandria und die Kanones des Hippolyt*, *Jahrbuch für Antike und Christentum*, 22 (1979) 139-149.

The Canons of Hippolytus, P. BRADSHAW (editor); english translation by C. BEBAWI, Grove Books Ltd., Cambridge 1987.

R. J. S. BARRETT-LENNARD, *The Canons of Hippolytus and Christian Concern with Illness, Health, and Healing*, *Journal of Early Christian Studies* 13, n 2 (2005) 137-164.

Canones Patrum Græcorum

Kanony Ojców Greckich

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ¹

[ΠΡΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΔΗΝ]²

Διονύσιος βασιλείδη. Τῷ ἀγαπητῷ υἱῷ καὶ ἀδελφῷ συλλειτουργῷ
5 καὶ θεοπρεπεῖ, ἐν κυρίῳ χαίρειν.

[1. Προοίμιον] Περὶ τοῦ ποίαν ὥραν τοῦ ἀγίου σαββάτου ἐπιφωσκούσης
τῆς ἀγίας κυριακῆς χρῆ ἡμᾶς ἀπονησίζεσθαι τῇ νυκτί.³

Ἐπέστειλάς μοι, πιστότατε καὶ λογιώτατε υἱέ μου, πυνθανόμενος
καθ' ἣν ὥραν ἀπονησίζεσθαι δεῖ τῇ τοῦ πάσχα περιλύσει· τινὰς μὲν
10 γὰρ τῶν ἀδελφῶν λέγειν φῆς, ὅτι χρῆ τοῦτο ποιεῖν πρὸς τὴν ἀλεκ-
τοροφωνίαν, τινὰς δέ, ὅτι ἀφ' ἑσπέρας χρῆ· οἱ μὲν γὰρ ἐν Ῥώμῃ
ἀδελφοί, ὡς φασι, περιμένουσι τὸν ἀλέκτορα, περὶ δὲ τῶν ἐνταῦθα
ἔλεγε, ὅτι τάχιον. Ἀκριβῆ δὲ ὄρον ἐπιτιθέναι ζητεῖς καὶ ὥραν πάνυ
μεμετρημένην, ὅπερ καὶ δύσκολον καὶ σφαλερόν ἐστι· τὸ μὲν γὰρ ὅτι
15 μετὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν καιρὸν χρῆ τῆς ἑορτῆς καὶ
τῆς εὐφροσύνης ἐνάρχεσθαι, μέχρις ἐκείνου τὰς ψυχὰς ταῖς νηστείαις
ταπεινοῦντας, ὑπὸ πάντων ὁμοίως ὁμολογηθήσεται· κατεσκεύασας δὲ δι'
ῶν ἔγραψάς μοι πάνυ ὑγιῶς καὶ τῶν θείων εὐαγγελίων ἠσθημένος, ὅτι
μηδὲν ἀπηκριβωμένον ἐν αὐτοῖς περὶ τῆς ὥρας, καθ' ἣν ἀνέστη, φαίνεται·
20 διαφόρως μὲν γὰρ οἱ εὐαγγελισταὶ τοὺς ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἐλθόντας ἀνε-
γραψαν κατὰ καιροὺς ἐνηλλαγμένους, καὶ πάντες ἀνεστηκότα ἤδη τὸν
κύριον ἔφασαν εὐρηκέναι· καὶ ὅψε σαββάτων⁴, ὡς ὁ Ματθαῖος εἶπε·
καὶ ἑρωτᾷς ἔτι σκοτίας οὐσης⁵, ὡς ὁ Ἰωάννης γράφει· καὶ ὄρθρου

¹ Dionysius, (ca. 195-264), discipulus Origenis, episcopus Alexandriae ab anno 248.

² Basilides, episcopus Pentapolis in Libia. Epistula verisimiliter scripta anno 262.

³ Titulus canonis 1.

⁴ Cf. Mt 28, 1.

⁵ Cf. Io 10, 1.

ŚW. DIONIZY,
ARCYBISKUP ALEKSANDRII^{1A}

LIST DO BAZYLIDES²

Dionizy pozdrawia w Panu świątobliwego Bazylidesa, umiłowanego syna i brata w służbie Bożej.

[1. Wstęp] *O której godzinie w nocy w Wielką Sobotę przed Wielką Niedzielą powinniśmy przerwać post*³

Pytasz mnie w liście, mój wierny i roztropny synu, o której godzinie w poranek paschalny należy przerwać post. Powiadasz, że niektórzy nasi bracia twierdzą, iż należy to czynić o pianiu koguta, inni zaś, że [w sobotę] wieczorem. Podobno bracia w Rzymie czekają na pianie koguta, tutejsi zaś przerywają post wcześniej. Chcesz zatem, abyśmy określili dokładną godzinę, a to jest jednocześnie i trudne, i niepewne. Wszyscy bowiem zgodnie uznają, że świętowanie i radość można zacząć dopiero w chwili zmartwychwstania naszego Pana, a do tego momentu nasze dusze powinny umartwiać post. W swoim liście odwołujesz się wielce roztropnie do analizy tekstów ewangelicznych i stwierdzasz, że nie ma w nich żadnej dokładnej informacji na temat godziny Zmartwychwstania. Poszczególni ewangeliciści piszą, że różne osoby przyszły do grobu o różnych porach oraz że wszyscy stwierdzili, iż Pan już zmartwychwstał. Mateusz pisze o „późnej porze szabat”⁴, Jan o „wczesnym ranku, kiedy jeszcze było ciemno”⁵,

---

^A Cf. H. PIETRAS, *Jedność Boga, jedność świata i jedność Kościoła. Studium fragmentów Dionizego Aleksandryjskiego*, Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego, Instytut Kultury Religijnej, Studia i Materiały I, Kraków 1990, 194s.; *Droga na zesłanie Dionizego Aleksandryjskiego w roku 257 w: Sympozja Kazimierskie poświęcone kulturze świata późnego antyku i wczesnego chrześcijaństwa*, TN KUL, Lublin 1998, 313-321.

βαθέως¹ ὡς ὁ Λουκάς· καὶ ἴλιαν πρωΐ, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου², ὡς ὁ Μάρκος. Καὶ πότε μὲν ἀνέστη σαφῶς οὐδεὶς ἀπεφήνατο, ὅτι δὲ ὄψε σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ μιᾷ σαββάτων, μέχρις ἀνατολῆς ἡλίου τῆς μιᾶς σαββάτων, οἱ ἐπὶ τὸ μνημεῖον παραγενόμενοι οὐκέτι κείμενον αὐτὸν ἐν αὐτῷ κατέλαβον, τοῦτο ἀνωμολόγηται. Καὶ μηδὲ διαφωνεῖν μηδὲ ἐναντιοῦσθαι τοὺς εὐαγγελιστὰς πρὸς ἀλλήλους ὑπολάβωμεν· ἀλλ' εἰ καὶ μικρολογία τις εἶναι δόξει περὶ τὸ ζητούμενον, εἰ συμφωνοῦντες πάντες ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ τὸ τοῦ κόσμου φῶς³, τὸν κύριον ἡμῶν, ἀνατεταλκέναι, περὶ τὴν ὥραν διαφέρονται, ἀλλ' ἡμεῖς εὐγνωμόνως τὰ λεχθέντα καὶ πιστῶς ἀρμόσαι προθυμηθῶμεν.

Τὸ μὲν οὖν ὑπὸ τοῦ Ματθαίου λεχθὲν οὕτως ἔχει· Ὅψε δὲ σαββάτων, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, ἦλθε Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ ἡ ἄλλη Μαρία θεωρήσαι τὸν τάφον· καὶ ἰδοὺ σεισμὸς ἐγένετο μέγας, ἄγγελος γὰρ κυρίου καταβάς ἐξ οὐρανοῦ καὶ προσελθὼν ἀπεκύλισε τὸν λίθον, καὶ ἐκάθητο ἐπάνω αὐτοῦ· ἦν δὲ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὡς ἀστραπὴ καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χιῶν· ἀπὸ δὲ τοῦ φόβου αὐτοῦ ἐσείσθησαν οἱ τηροῦντες καὶ ἐγένοντο ὡσεὶ νεκροί. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἄγγελος εἶπε ταῖς γυναῖξιν· Μὴ φοβεῖσθε ὑμεῖς, οἶδα γὰρ ὅτι Ἰησοῦν τὸν ἐσταυρωμένον ζητεῖτε· οὐκ ἔστιν ὧδε· ἠγέρθη καθὼς εἶπε⁴. Τοῦτο δὲ τὸ λεχθὲν ὄψε⁵, οἱ μὲν τινες οἰήσονται κατὰ τὴν κοινότητα τοῦ ῥήματος τὴν ἐσπέραν δηλοῦν τοῦ σαββάτου, οἱ δὲ σοφώτερον ἐξακούοντες οὐ τοῦτο, ἀλλὰ νύκτα βαθεῖαν ἐροῦσιν εἶναι, βραδυτῆτα καὶ μακρὸν χρόνον τοῦ ῥήματος τοῦ ὄψῃ δηλοῦντος· καὶ ὅτι νύκτα λέγει καὶ οὐχ ἐσπέραν, ἐπήγαγε· τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων. Καὶ ἦκον, οὐπω, ὡς οἱ λοιποὶ φασιν, τὰ ἀρώματα φέρουσαι, ἀλλὰ θεωρήσαι τὸν τάφον, καὶ εὔρον τὸν σεισμὸν γεγονότα, καὶ καθήμενον τὸν ἄγγελον ἐπὶ τοῦ λίθου καὶ ἀκηκόασιν παρ' αὐτοῦ· Οὐκ ἔστιν ὧδε, ἠγέρθη.

Ὅμοίως Ἰωάννης· Ἐν μιᾷ τῶν σαββάτων, φησί, Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἦλθε πρωΐ, σκοτίας ἔτι οὔσης εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου· πλὴν παρὰ τοῦτο ὀσκοτίας οὔσης ἔτι⁵, πλὴν τὸ πρὸς ἔω τοῦ μνημείου προεληλύθει.

Ὁ δὲ Λουκάς φησί· Τὸ μὲν σάββατον ἡσύχασαν κατὰ τὴν ἐντολήν· τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων, ὄρθρου βαθέως ἐπὶ τὸ μνήμα ἦλθον, φέρουσαι ἅ ἠτοίμασαν ἀρώματα· εὔρον δὲ τὸν λίθον ἀποκεκλισμένον ἀπὸ τοῦ

¹ Cf. Lc 24, 1.

² Cf. Mc 16, 2.

³ Cf. Io 8, 12; 9, 5; Mt 5, 14.

⁴ Mt 28, 1-6.

⁵ Io 20, 1.

Łukasz o „świcie”¹, a Marek o „wczesnym ranku, kiedy słońce wzeszło”². Żaden ewangelista nie stwierdził wyraźnie, kiedy Chrystus zmartwychwstał, lecz wszyscy poświadczają, że późnym wieczorem szabatu, o świcie pierwszego dnia tygodnia czy też o wschodzie słońca pierwszego dnia tygodnia ci, którzy przyszedli do grobu, już Go tam nie znaleźli. Niech się nam jednak nie wydaje, że informacje ewangelistów są rozbieżne albo sprzeczne. I chociaż trudno będzie wyjaśnić, dlaczego podają one różną porę, a zgadzają się, że nasz Pan, światłość świata³, zmartwychwstał owej nocy, to jednak szczerze i z wiarą postaramy się wskazać na zgodność ich wypowiedzi.

Oto tekst Mateusza: „Późną porą szabatu, o świcie pierwszego dnia tygodnia przyszła Maria Magdalena i druga Maria obejrzeć grób. A oto powstało wielki wstrząs, albowiem anioł Pański zstąpił z nieba, podszedł i usunął kamień, i usiadł na nim. Postać jego jaśniała jak błyskawica, a szaty jego były białe jak śnieg. Ze strachu przed nim zadrżeli strażnicy i stali się jakby zmarli. Anioł zaś przemówił do niewiast: «Wy się nie bójcie, gdyż wiem, że szukacie Jezusa Ukrzyżowanego. Nie ma Go tu, bo zmartwychwstał, jak powiedział»⁴. Niektórzy mogą uznać, że zwrot: „późną porą”, zgodnie ze zwykłym swym sensem oznacza sobotni wieczór; ci jednak, którzy głębiej wnikają w znaczenie słów, powiedzą, że idzie tu o późną noc, gdyż wyraz „późno” oznacza i późną porę, i długi czas; a ponieważ [ewangelista] miał na myśli noc, a nie wieczór, dodał: „o świcie pierwszego dnia po szabacie”. Niewiasty zaś nie przyszły – inaczej niż o tym opowiadają pozostali ewangeliciści – z wonnościami, lecz po to, aby obejrzeć grób, i stwierdziły, że był wstrząs, ujrzały anioła siedzącego na kamieniu i usłyszały od niego: „Nie ma Go tu, bo zmartwychwstał”.

Podobnie pisze Jan: „Pierwszego dnia tygodnia wczesnym rankiem, gdy jeszcze było ciemno, Maria Magdalena udała się do grobu i zobaczyła kamień odsunięty od grobu”. Chrystus zatem wyszedł z grobu, „gdy jeszcze było ciemno”⁵, przed świtem.

Łukasz opowiada: „Zgodnie z przykazaniem zachowały spoczynek szabatu. W pierwszy dzień tygodnia skoro świt poszły do grobu niosąc

μνημείου¹. Ὁ βαθὺς ὄρθρος ἴσως προϋποφαινομένην αὐγὴν ἑωθινήν ἐμφανίζει τῆς μιᾶς σαββάτων, διὰ τοῦτο παρωχηκότως ἤδη τελείως σὺν τῇ μετ' αὐτὸν νυκτί πάση τοῦ σαββάτου καὶ ἑτέρας ἀρχομένης ἡμέρας, ὅτε ἦλθον τὰ ἀρώματα καὶ τὰ μύρα φέρουσαι, ὅτε δῆλον ὡς
5 ἀνειστήκει πρὸ πολλοῦ.

Τούτω κατακολουθεῖ καὶ ὁ Μάρκος λέγων· Ἐγόρασαν ἀρώματα, ἵνα ἐλθοῦσαι ἀλείψωσιν αὐτόν· καὶ λίαν πρῶτῃ τῆς μιᾶς σαββάτων ἔρχονται ἐπὶ τὸ μνημεῖον, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου². Ἰλίαν μὲν γὰρ πρῶτῃ καὶ οὗτος εἶπεν, ὅπερ ταῦτόν ἐστὶ τῷ βαθέος ὄρθρου, καὶ ἐπήγαγεν·
10 ἀνατείλαντος ἡλίου. Ἡ μὲν γὰρ ὄρμη καὶ ὁδὸς αὐτῶν δῆλον ὡς ὄρθρου βαθέος καὶ λίαν πρῶτῃ κατήρξαντο, παρέτειναν δὲ κατὰ τε τὴν πορείαν καὶ περὶ τὸ μνημεῖον διατρίβουσαι μέχρις ἀνατολῆς ἡλίου, καὶ λέγει καὶ τότε ταύταις ὁ νεανίσκος ὁ λευχείμων· Ἐγέρθη, οὐκ ἔστιν ὧδε³.

A.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, τοῦτο τοῖς ἀκριβολογουμένοις ἀποφαινόμεθα, κατὰ ποίαν ὥραν ἢ καὶ ποῖον ἡμῶριον ἢ ὥρας τέταρτον ἄρχεσθαι προσήκε τῆς ἐπὶ τῇ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἐκ νεκρῶν ἀναστάσει χαρᾶς. Τοὺς μὲν λίαν ἐπιταχύνοντας καὶ πρὸ νυκτὸς ἐγγὺς ἤδη μεσοῦσης ἀνιέντας ὡς ὀλιγώρους καὶ ἀκρατεῖς μεμφόμεθα, ὡς παρ' ὀλίγον προ-
20 καταλύοντας τὸν δρόμον, λέγοντος ἀνδρὸς σοφοῦ· Οὐ μικρὸν ἐν βίῳ τὸ παρὰ μικρόν⁴. Τοὺς δὲ ἐφυστερίζοντας καὶ διαρκοῦντας ἐπὶ πλεῖστον καὶ μέχρι τετάρτης φυλακῆς ἐγκαρτεροῦντας, καθ' ἣν καὶ τοῖς πλέουσιν ὁ σωτὴρ ἡμῶν περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἐπεφάνη⁵, ὡς γενναίους καὶ φιλοπόνους ἀποδεξόμεθα. Τοῖς δὲ μεταξὺ ὡς ἐκινήθησαν ἢ ὡς ἐδυ-
25 νήθησαν ἀναπαυσαμένοις μὴ πάνυ διοχλῶμεν· ἐπεὶ μηδὲ τὰς ἕξ τῶν νηστειῶν ἡμέρας ἴσως μηδὲ ὁμοίως πάντες διαμένουσιν, ἀλλ' οἱ μὲν καὶ πάσας ὑπερτιθέασιν ἄσιτοι διατελοῦντες, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ τρεῖς, οἱ δὲ τέσσαρας, οἱ δὲ οὐδεμίαν· καὶ τοῖς μὲν πάνυ διαπονηθεῖσιν ἐν ταῖς ὑπερθέσεσιν, εἴτα ἀποκάμνουσι καὶ μόνον οὐκ ἐκλείπουσι, συγγνώμη τῆς
30 ταχυτέρας γεύσεως· εἰ δὲ τινες οὐχ ὥπως οὐχ ὑπερθέμενοι, ἀλλὰ μηδὲ νηστεύσαντες, ἀλλὰ καὶ τρυφήσαντες τὰς προαγούσας τέσσαρας, εἴτα ἐλθόντες ἐπὶ τὰς τελευταίας δύο, καὶ μόνας αὐτὰς ὑπερτιθέντες, τὴν τε

¹ Lc 23, 56 – 24, 1-2.

² Mc 16, 1-2.

³ Cf. Mt 28, 6.

⁴ BASILIUS, *De baptismo libri duo* (PG 31, 1525 v. 50 – 1528 v.1). Cf. ARISTOTELES, *Politica* 1303 a 20-25 et PHILO, *De specialibus legibus* IV, 191, 2.

⁵ Cf. Mt 14, 25-26.

przygotowane wonności, znalazły jednak kamień odsunięty od grobu¹. „Skoro świt” oznacza niewątpliwie poranną jutrzenkę pierwszego dnia tygodnia; sobota zakończyła się już wraz z następującą po niej nocą, a zaczynał się nowy dzień, kiedy przyszły niosąc wonności i olejki; jasne więc, że Chrystus zmartwychwstał już dużo wcześniej.

Podobnie mówi Marek: „Kupiły wonności, żeby pójść namaścić Go. Wczesnym rankiem w pierwszy dzień tygodnia przyszły do grobu, kiedy słońce wzeszło². Użył wyrażenia: „wczesnym rankiem”, które znaczy tyle, co: „skoro świt”, i dodał: „kiedy słońce wzeszło”.

Jest zatem oczywiste, że wyruszyły i szły wczesnym rankiem, skoro świt, były w drodze przed świtem, a zatrzymały się przy grobie do wschodu słońca, i wówczas młodzieniec ubrany w białe szaty powiedział do nich: „Zmartwychwstał, nie ma Go tu³”.

1.

W takim stanie rzeczy tak oto odpowiadamy tym, którzy dociekają, o której godzinie - a nawet z dokładnością do pół godziny czy do kwadransa - wypada nam zacząć się cieszyć ze zmartwychwstania naszego Pana. Tych, którzy nazbyt się spieszą przerywając post przed północą, ganimy jako niecierpliwych i nieopanowanych, ponieważ za wcześnie przerywają bieg, podczas gdy mędrzec powiedział: „niewielkie chybienie celu nie jest mało ważne w życiu⁴”. Tych natomiast, którzy się spóźniają i czekają jak najdłużej, aż do czwartej straży, kiedy to nasz Zbawiciel ukazał się żeglującym chodząc po morzu⁵, pochwalimy jako ludzi dzielnych i miłośników pokuty. Co się tyczy tych, którzy między tymi dwiema skrajnościami przerywają post wedle swych odruchów albo swych możliwości, to ich nie niepokoimy nadmiernie, albowiem gdy idzie o sześć dni postu, poprzedzających święto, nie wszyscy zachowują je jednakowo ani nawet w podobny sposób; jedni przez sześć dni obywają się bez jedzenia, inni przez dwa dni, inni przez trzy dni, inni przez cztery, a jeszcze inni nie poszczą wcale. Tych więc, którzy bardzo się utrudzili pozostając bez jedzenia i dlatego zmęczeni niemal omdlewają, można usprawiedliwić, jeśli nieco wcześniej przyjmują pokarm. Co się zaś tyczy tych, którzy nie tylko nie powstrzymywali się od jedzenia, lecz wcale nie pościli, a nawet zbyt kownie ucztowali przez pierwsze cztery dni, a potem pościli tylko przez dwa dni, to znaczący w piątek i w sobotę,

παρασκευὴν καὶ τὸ σάββατον, μέγα τι καὶ λαμπρὸν ποιεῖν νομίζουσιν, ἂν μέχρι τῆς ἕω διαμείνωσιν, οὐκ οἶμαι τὴν ἴσην ἄθλησιν αὐτοὺς πεποιῆσθαι τοῖς τὰς πλείονας ἡμέρας προσηκκόσι. Ταῦτα μενοῦν ὡς φρονῶ καὶ συμβουλεύω περὶ τούτων ἔγραψα.

5 Β. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν τὰς ἐν ἀφένδρῳ οὔσας τῶν γυναικῶν ἢ ναῶ προσιέναι ἢ κοινωνίας ἐφάπτεσθαι.¹

Περὶ δὲ τῶν ἐν ἀφένδρῳ γυναικῶν, εἰ προσήκεν αὐτὰς οὕτω διακειμένας εἰς τὸν οἶκον εἰσιέναι τοῦ θεοῦ, περιττὸν καὶ τὸ πυνθάνεσθαι νομίζω· οὐδὲ γὰρ αὐτὰς οἶμαι πιστὰς οὔσας καὶ εὐλαβεῖς τολμήσειν
10 οὕτω διακειμένας ἢ τῇ τραπέζῃ τῇ ἁγίᾳ προσελθεῖν, ἢ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ προσάψασθαι· οὐδὲ γὰρ ἢ τὴν δωδεκαετῆ ῥύσιν ἔχουσα πρὸς τὴν ἴασιν ἔθιγεν αὐτοῦ, ἀλλὰ μόνου τοῦ κρασπέδου² προσεύχεσθαι μὲν γὰρ ὅπως ἂν ἔχη τις, καὶ ὡς ἂν διάκηται μεμνήσθαι τοῦ δεσπότη καὶ δεῖσθαι βοηθείας τυχεῖν, ἀνεπίφθονον· εἰς δὲ τὰ ἅγια
15 καὶ τὰ ἅγια τῶν ἁγίων ὁ μὴ πάντῃ καθαρὸς καὶ ψυχῇ καὶ σώματι προσιέναι κωλυθήσεται.

Γ. Περὶ τοῦ τοὺς γεγαμηκότας ἀπέχεσθαι ἐκ συμφώνου πρὸς καιρόν.³

Αὐτάρκεις δὲ καὶ οἱ γεγαμηκότερες ἑαυτῶν ὀφείλουσιν εἶναι κριταί· ὅτι γὰρ ἀπέχεσθαι προσήκον ἀλλήλων ἐκ συμφώνου πρὸς καιρόν, ἵνα
20 σχολάσωσι τῇ προσευχῇ, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὦσιν, ἀκηκόασι Παύλου γράφοντος⁴.

Δ. Περὶ τῶν ἀπροαίρετον ῥύσιν ἐν νυκτὶ παθόντων⁵

Οἱ δὲ ἐν ἀπροαίρετῳ νυκτερινῇ ῥύσει γενόμενοι, καὶ οὗτοι τῷ ἰδίῳ συνειδότι κατακολουθησάτωσαν, καὶ ἑαυτοὺς εἴτε διακρίνονται περὶ
25 τούτου εἴτε μὴ, σκοπεῖτωσαν· ὡς ἐπὶ τῶν βρωμάτων ὁ διακρινόμενος, φησὶν, ἐὰν φάγη, κατακέκριται⁶, καὶ ἐν τούτοις εὐσυνείδητος ἔστω καὶ εὐπαρησίαστος κατὰ τὸ ἴδιον ἐνθύμιον πᾶς ὁ προσιῶν τῷ θεῷ. Ταῦτα σὺ μὲν τιμῶν ἡμᾶς, οὐ γὰρ ἀγνοῶν, ἀγαπητέ, τὰ πύσματα ἡμῖν προσήγαγες, ὁμόφρονας ἡμᾶς, ὥσπερ οὖν ἐσμέν, καὶ ἰσοψύχους σεαυτῷ παρασκευάζων·
30 ἐγὼ δὲ οὐχ ὡς διδάσκαλος, ἀλλ' ὡς μετὰ πάσης ἀπλότητος προσήκον

¹ Cf. Laodycea (fine IV saec.), c. 49.

² Cf. Mc 5, 25.

³ Cf. TIMOTHEUS, c. 5. 13.

⁴ 1 Cor 7, 5.

⁵ Cf. infra, ATHANASIUS, c. 1; TIMOTHEUS, c. 12.

⁶ Rom 14, 23.

i wydaje im się, że robią coś wielkiego i nadzwyczajnego, jeśli zachowują post do niedzielnego świtu, to moim zdaniem tacy ludzie nie zmagali się tak jak ci, którzy uprawiali ascezę przez wiele dni. Napisałem wam więc, co myślę i co wam radzę w tej sprawie.

2. *Miesiączkujące kobiety nie powinny wchodzić do kościoła ani przyjmować komunii*¹

Jeśli idzie o to, czy miesiączkujące kobiety mogą wchodzić do domu Bożego, uważam, że o to nie należy nawet pytać. Sądzę mianowicie, że jeśli są pobożne i pełne wiary, w takim stanie nie ośmielą się zbliżyć do świętego stołu, ani tknąć ciała i krwi Chrystusa. Oto bowiem aby odzyskać zdrowie, kobieta, która od dwunastu lat cierpiała na krwotok, nie dotknęła Jego samego, lecz tylko rąbka Jego szaty². Nie ma zaś żadnej wątpliwości co do tego, że można się modlić w każdym stanie, zawsze pamiętać o Panu i uciekać się do Niego, aby uzyskać pomoc. Ten, kto nie jest zupełnie czysty na duszy i na ciele, nie powinien się zbliżać do tego, co święte, i do Świętego świętych.

3. *Ludzie pozostający w związku małżeńskim powinni przez pewien czas i za obojorną zgodą zachowywać wstrzeźliwość*³

Ludzie pozostający w związku małżeńskim powinni należycie ocenić samych siebie. Słyszeli przecież, że Paweł napisał, iż wypada, aby za obojorną zgodą przez pewien czas unikali siebie wzajemnie, aby oddać się modlitwie, a potem powinni powrócić do siebie⁴.

4. *O tych, którzy mimowolnie tracą nasienie w nocy*⁵

Ci, którzy podczas snu doznali w nocy mimowolnego wycieku nasienia, niech również postępują zgodnie ze swym sumieniem, i niech sami rozważą, czy dręczą ich wątpliwości, czy też nie. Jak bowiem [apostoł] mówi o pokarmach: „Kto spożywa pokarmy, mając przy tym wątpliwości, ten potępia samego siebie”⁶, tak samo tutaj niechaj każdy, kto się zbliża do Boga, postąpi podobnie w dobrej wierze i uczciwie oceniając samego siebie.

Takie pytania, mój drogi, postawiłeś mi raczej przez szacunek dla mnie, a nie wskutek niewiedzy; chciałeś sprawić, abym był z tobą jednej myśli i jednego ducha, jak też jest istotnie. Co do mnie, to wyłożyłem moje zdanie

ἡμᾶς ἀλλήλοις διαλέγεσθαι, εἰς κοινὸν τὴν διάνοιαν ἐμαντοῦ ἐξέθηκα· ἦν ἐπικρίνας καὶ σύ, συνετώτατέ μου υἱέ, ὃ τι ἂν σοι φανῆ βέλτιον, εἰ καὶ οὕτως ἔχειν δοκιμάζοις, περὶ αὐτῶν ἀντιγράψεις. Ἐρρωσθαί σε, ἀγαπητέ υἱέ μου, ἐν εἰρήνῃ λειτουργοῦντα τῷ κυρίῳ εὐχομαι.

5 ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΕΚ ΤΗΣ ΓΡΑΦΕΙΣΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΛΩΝΑ¹

E*. Περὶ τῶν παραπεσόντων ἐν διωγμῷ καὶ πρὸς τὴν ἐξοδὸν τοῦ βίου αἰτούντων τυχεῖν ἀφέσεως, τουτέστι κοινωνίας μεταλαβεῖν, καὶ μετὰ τὸ μεταλαβεῖν ἐπιζησάντων.²

10 Καὶ τοὺς πρὸς τῇ ἐξόδῳ γινομένους τοῦ βίου, εἰ δέοιντο καὶ ἰκετεύοιεν ἀφέσεως τυχεῖν, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες εἰς ἦν ἀπίασι κρίσιν, λογιζόμενοι οἷα πείσονται δεσμῶται καὶ κατάδικοι παραδοθέντες, πιστεύοντες δέ, εἰ ἐντεῦθεν λυθεῖεν, ἄνεσιν ἔξειν καὶ κουφισμὸν τῆς ἐκεῖσε τιμωρίας, ἀληθῆ γὰρ εἶναι καὶ βεβαίαν τὴν εὐδοκίαν τοῦ κυρίου, καὶ

15 τούτους ἐλευθέρους παραπέμπειν, τῆς θεοπροποῦς φιλανθρωπίας.
Εἰ μέντοι μετὰ τοῦτο ἐπιμένειεν τῷ βίῳ, δεσμεύειν μὲν αὐθις καὶ ἐπαχθίζειν ταῖς ἀμαρτίαις οὐκ ἀκόλουθόν μοι φαίνεται· τοὺς γὰρ ἅπαξ ἀφειμένους καὶ τῷ θεῷ συστάντας καὶ πάλιν τῆς θείας χάριτος κοινωνοὺς ἀποφανθέντας καὶ ὡς ἐλευθέρους πρὸς τὸν κύριον ἀπεσταλ-
20 μένους, μηδενὸς ἐν τῷ μεταξύ ὑπ' αὐτῶν ἐτέρως γενομένου, πάλιν ἀνθυπάγειν τοῖς ἀμαρτάνουσιν, ἀλογώτατον· εἶτα τῷ μὲν θεῷ τῆς ἐμετέρας κρίσεως ὄρους δάσομεν φυλαχθησομένους ὑπ' αὐτοῦ, ἐαυτοῖς δὲ τούτους οὐ τηρήσομεν, κατεπαγγελόμενοι μὲν τὴν χρηστότητα τοῦ κυρίου, ἀφαιρούμενοι δὲ τὴν ἐαυτῶν;

25 Εἰ μέντοι φαίνοιτό τις μετὰ τὸ ραῖσαι πλείονος ἐπιστροφῆς δεόμενος, ἔκοντὶ συμβουλεύομεν ταπεινοῦν καὶ κακοῦν καὶ συστέλλειν ἐαυτόν, εἰς τὸ αὐτῷ συμφέρον ἀφορῶντα καὶ τὸ πρὸς τοὺς λοιποὺς εὐπρεπὲς καὶ πρὸς τοὺς ἔξωθεν ἀνεπίληπτον. Καὶ πειθόμενος μὲν ὀνήσεται· εἰ δὲ ἀπειθοίῃ καὶ ἀντιλέγοι, τότε δὴ τοῦτο τὸ ἔγκλημα ἔσται ἱκανὸν
30 πρὸς ἀφορισμὸν δεύτερον.

¹ Titulus plenus: ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΕΚ ΤΗΣ ΓΡΑΦΕΙΣΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΛΩΝΑ. Colon, episcopus Hermoupolis: cf. EUSEBIUS, HE VI, 46. Hic canon ad collectiones canonum Ecclesiae Orthodoxae non pertinet.

² Cf. Ancyra (314), c. 3-9 (SCL 1, 63-65); BASILIUS, c. 5; GREGORIUS NYSSENUS, c. 2. 5; CYRILLUS ALEXANDRINUS, c. 5.

otwarcie, nie jako nauczyciel, lecz z całą skromnością, tak, jak nam wypada ze sobą rozmawiać. Osądź je sam, mój roztropny synu, i jeśli uznasz, że coś trzeba tu poprawić, napisz mi, jeśli to uznasz za słuszne.

Życzę ci, umiłowany synu, abyś był zdrow i w pokoju służył Panu.

WYCIĄG Z LISTU DO KOLONA^{1A}

5*. O tych, którzy upadli podczas prześladowań i w chwili śmierci prosili o przebaczenie, to znaczy o przyjęcie komunii, a po jej przyjęciu powrócili do zdrowia²

Są tacy, którzy w obliczu śmierci proszą i błagają o przebaczenie, mając przed oczyma sąd, przed którym niebawem staną, oraz myśląc o karach, jakie poniosą postawieni przed sądem jako więźniowie i skazańcy, wierzą jednak, że jeśli tutaj zostaną uwolnieni, to również tam uzyskają przebaczenie i ulgę w karze – prawdziwe jest bowiem i pewne miłosierdzie Pana. Godnym Boga aktem miłosierdzia jest odesłać ich wolnymi. Jeśli jednak później pozostaną przy życiu, wydaje mi się niesłuszne, żeby ich na powrót wiązać i obciążać dawnymi grzechami. Byłoby bowiem rzeczą wielce nierozsądną, gdybyśmy tych, którzy już uzyskali przebaczenie, pojednali się z Bogiem, zostali uznani za uczestników łaski Bożej i odesłani do Pana jako osoby wolne od wszelkiej winy, umieszczali ponownie między grzesznikami, jeśli tymczasem nie popełnili żadnego innego grzechu. Czyż bowiem przedstawimy Bogu wyrok naszego sądu, który On uzna, sami zaś nie będziemy go uznawać obiecując ludziom dobroć Boga, a pozbawiając ich naszej dobroci?

Gdyby się jednak okazało, że ktoś po wyzdrowieniu wymagałby głębszego nawrócenia, radzimy mu, aby z własnej woli uniżał się, umartwiał i ograniczał mając na uwadze własny pożytek oraz chcąc się okazać uczciwy wobec innych [braci] i nienaganny w oczach pogan. Jeśli posłucha, będzie to z korzyścią dla niego; jeśli nie posłucha i będzie się sprzeciwiał, może to stanowić dostateczny powód, aby go ponownie wyłączyć ze wspólnoty.

---

^A Kanon z tego listu występuje tylko w niektórych rękopisach i nie należy do zbioru kanonów Kościoła Prawosławnego.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΝΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
 ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ¹ ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ
 ΚΑΤΑΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΒΑΡΒΑΡΩΝ ΕΙΔΩΛΟΘΥΤΑ ΦΑΓΟΝΤΩΝ Η
 ΚΑΙ ΕΤΕΡΑ ΤΙΝΑ ΠΛΗΜΜΕΛΗΣΑΝΤΩΝ

5 Α. Περὶ τῶν μιροφαγησάντων ἐν τῇ καταδρομῇ καὶ περὶ τῶν δια-
 φθαρεισῶν γυναικῶν ὑπὸ τῶν βαρβάρων².

Οὐ τὰ βρώματα ἡμᾶς βαρεῖ, ἱερὲ πάπα, εἰ ἔφαγον οἱ αἰχμάλωτοι
 ταῦτα, ἅπερ παρετίθεσαν αὐτοῖς οἱ κρατοῦντες αὐτῶν· μάλιστα ἐπειδὴ
 εἷς λόγος παρὰ πάντων, τοὺς καταδραμόντας τὰ ἡμέτερα μέρη βαρβάρους
 10 εἰδῶλοις μὴ τεθυκέναι· ὁ δὲ ἀπόστολος φησί· Ἐὰν βρώματα τῇ κοιλίᾳ,
 καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν· ὁ δὲ θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταρ-
 γήσει³. Ἄλλὰ καὶ ὁ σωτὴρ ὁ πάντα καθαρίζων τὰ βρώματα· Ὁὐ τὸ
 εἰσπορευόμενον, φησί, κοινοὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἐκπορευόμενον⁴.

Καὶ τὸ τὰς γυναῖκας τὰς αἰχμαλώτους διαφθαρῆναι, ἐξυβριζόντων τῶν
 15 βαρβάρων εἰς τὰ σώματα αὐτῶν· ἀλλ' εἰ μὲν καὶ πρότερον κατέγνωστό
 τινος ὁ βίος, ἠπορευομένης ὀπίσω ὀφθαλμῶν τῶν ἐκπορευόντων⁵ κατὰ
 τὸ γεγραμμένον, δῆλον ὅτι ἡ πορνικὴ ἕξις ὕποπτος καὶ ἐν καιρῷ τῆς
 αἰχμαλωσίας, καὶ οὐ προχείρως δεῖ ταῖς τοιαύταις κοινωνεῖν τῶν εὐχῶν.
 Εἰ μέντοι τις ἐν ἄκρᾳ σωφροσύνη ζήσασα, καὶ καθαρὸν καὶ ἔξω πάσης
 20 ὑπονοίας ἐπιδεδειγμένη βίον τὸν πρότερον, νῦν περιπέπτωκεν ἐκ βίας
 καὶ ἀνάγκης ὕβρει, ἔχομεν παράδειγμα τὸ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ, τὸ ἐπὶ
 τῇ νεάνιδι, ἣν ἐν τῷ πεδίῳ εὗρεν ἄνθρωπος καὶ βιασάμενος αὐτήν

¹ Gregorius Thaumaturgos (ca. 213-270), discipulus Orygenis in Caesaream Palestinensem, episcopus Neocaesareae post annum 238.

² Cf. Ancyra (314), c. 3 (SCL 1, 63); infra BASILIUS, c. 49; PETRUS ALEXANDRI-
 NUS, c. 14.

³ 1 Cor 6, 13.

⁴ Mt 15, 11.

⁵ Cf. Ez 6, 9.

ŚW. GRZEGORZ CUDOTWÓRCA,
BISKUP NEOCEZAREI^{1A}

LIST KANONICZNY O TYCH, KTÓRZY PODCZAS NAJAZDU BARBARZYŃCÓW SPOŻYLI
NIECZYSTY POKARMY ALBO POPELNILI INNE WYSTĘPKI

1. *O tych, którzy podczas najazdu spożyli nieczyste pokarmy oraz o kobietach zgwałconych przez barbarzyńców²*

Czcigodny ojcze, pokarmy nas nie obciążają, jeżeli jeńcy spożyli to, co im podali ci, którzy ich podbili; wszyscy wszak są zgodni co do tego, że barbarzyńcy, którzy wtargnęli w nasze granice, nie składają ofiar demonom. Apostoł powiada: „Pokarm jest dla żołądka, a nie żołądek dla pokarmu. Bóg zaś unicestwi jedno i drugie”³. Również Zbawiciel, który oczyszcza wszystko, powiada: „Nie to, co wchodzi do ust, czyni człowieka nieczystym, lecz to, co z ust wychodzi”⁴.

Gdy idzie o gwałt zadany wziętym do niewoli niewiastom i o zbezczeszczenie ich ciał przez barbarzyńców, to jeśli życie którejś już dawniej było naganne, jeśli, jak mówi Pismo, „cudzołożyła oczyma pełnymi cudzołożnych pożądań”⁵, jasne jest, że również w niewoli będzie podejrzana o nierządne zachowanie, i takiej nie należy zbyt łatwo dopuszczać do modlitewnej wspólnoty. Jeśli jednak wcześniej żyła bardzo skromnie, a życie jej było wolne od wszelkiego podejrzenia i czyste, teraz zaś uległa gwałtowi i zuchwałej przemocy, to w Księdze Powtórzonego Prawa mamy przykład młodej dziewczyny, którą na polu spotkał człowiek i zadawszy jej gwałt obcował z nią:

---

^A Źródła i podstawowe dane na temat życia i twórczości Grzegorza Cudotwórcy – zob. Krzysztof Bielawski, *Wstęp*, w: GRZEGORZ CUDOTWÓRCA, *Mowa pochwalna na cześć Orygenesusa*, tłum. S. KALINKOWSKI, *ŻMT* 11, 7-44.

έκοιμήθη μετ' αὐτῆς· Ἐὶ τῆ νεάνιδι οὐ ποιήσετε, φησίν, οὐδέν, οὐκ ἔστι τῆ νεάνιδι ἀμάρτημα θανάτου, ὅτι, ὡς εἶ τις ἀναστῆ ἄνθρωπος ἐπὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ καὶ θανατώσει αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, οὕτω τὸ πρᾶγμα τοῦτο· ἐβόησεν ἡ νεάνις καὶ ὁ βοηθῶν οὐκ ἦν αὐτῇ¹.

5 B. Κατα πλεονεξίας.²

Ταῦτα μέντοι τοιαῦτα.

Δεινὴ δὲ ἡ πλεονεξία καὶ οὐκ ἔστι δι' ἐπιστολῆς μιᾶς παραθέσθαι τὰ θεῖα γράμματα, ἐν οἷς οὐ τὸ ληστεύειν μόνον φευκτὸν καὶ φρικῶδες καταγγέλλεται, ἀλλὰ καθόλου τὸ πλεονεκτεῖν καὶ ἀλλοτρίου ἐφάπτεσθαι
10 ἐπὶ αἰσχροκερδεῖα³, καὶ πᾶς ὁ τοιοῦτος ἐκκήρυκτος ἐκκλησίας θεοῦ· τὸ δὲ ἐν καιρῷ τῆς καταδρομῆς ἐν τοσαύτῃ οἰμωγῇ καὶ τοσοῦτοις θρήνοις τολμήσαί τινες τὸν καιρὸν τὸν πᾶσιν ὄλεθρον φέροντα νομίσαι ἑαυτοῖς κέρδους καιρὸν εἶναι, ἀνθρώπων ἐστὶν ἀσεβῶν καὶ θεοστυγῶν, οὐδὲ ὑπερβολὴν ἀτοπίας ἐχόντων.

15 Ὅθεν ἔδοξε τοὺς τοιοῦτους πάντας ἐκκηρῦξαι, μήποτε ἐφ' ὄλον ἔλθῃ τὸν λαὸν ἡ ὀργή, καὶ ἐπ' αὐτοὺς πρῶτον τοὺς προεστῶτας τοὺς μὴ ἐπιζητοῦντας· Ἐφοβοῦμαι γάρ, ὡς ἡ γραφὴ λέγει, μὴ συναπολέσῃ ἀσεβεῖς τὸν δίκαιον⁴. Ἐπορνεία γάρ, φησί, καὶ πλεονεξία, δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας⁵. Ἐμὴ οὖν γίνεσθε συμ-
20 μέτοχοι αὐτῶν· ἦτε γάρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν κυρίῳ· ὡς τέκνα φωτὸς περιπατεῖτε· ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ φωτὸς ἐν πάσῃ ἀγαθωσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀηθείᾳ, δοκιμάζοντες τί ἐστὶν εὐάρεστον τῷ κυρίῳ, καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάρποις τοῦ σκότους, μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε· τὰ γὰρ κρυφῆ γινόμενα ὑπ' αὐτῶν αἰσchrόν ἐστι καὶ
25 λέγειν· τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς φανεροῦται⁶. Τοιαῦτα μὲν ὁ ἀπόστολος. Ἐὰν δὲ διὰ τὴν προτέραν πλεονεξίαν τὴν ἐν τῇ εἰρήνῃ γενομένην δίκην τινύνας, ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τῆς ὀργῆς πάλιν πρὸς τὴν πλεονεξίαν ἐκτραπῶσί τινες, κερδαίνοντες ἐξ αἵματος καὶ ὀλέθρου ἀνθρώπων ἀναστάτων γενομένων ἢ αἰχμαλώτων ἢ πεφονευμένων, τί
30 ἕτερον προσδοκᾶν χρῆ ἢ ὡς ἐπαγωνιζομένους τῇ πλεονεξίᾳ ἐπισωρεῦσαι ὀργὴν καὶ ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ λαῷ;

¹ Dt 22, 26-27.

² Cf. infra BASILIUS, c. 1; GREGORIUS NYSSENUS, c. 6.

³ Cf. 1 Tim 3, 8; Tit 1, 7; 1 Pe 5, 2.

⁴ Cf. Gn 18, 23.

⁵ Cf. Col 3, 5.

⁶ Eph 5, 7-13.

„Dziewczynie nic nie uczynicie; ona nie popełniła przestępstwa godnego śmierci. Wypadek ten jest podobny do tego, gdy ktoś powstaje przeciw bliźniemu swemu i życia go pozbawi. Młoda kobieta wołała, a nikt jej nie przyszedł z pomocą”¹.

2. *Przeciwko chciwości*²

Powiedzmy tyle:

Chciwość jest rzeczą straszną i trudno w jednym liście przytoczyć słowa Boże, które za zło, którego należy się wystrzegać i które przejmuje grozą, uznają nie tylko rabunek, lecz w ogóle chciwość i tykanie cudzej własności w pogoni za brudnym zyskiem³; każdy zaś, kto czyni coś podobnego, jest wykluczony⁴ z Kościoła Bożego. Jeśli zaś podczas najazdu wrogów, wśród lamentów i rozpaczony są tacy, którzy ośmielają się uznać, że czas przynoszący wszystkim zgubę, dla nich jest porą zysku, to tak postępują ludzie bezbożni i nienawistni Bogu, przekraczający granice nieprawości.

Dlatego postanowiliśmy wszystkich takich ludzi wykluczyć [z Kościoła], aby gniew nie spadł na cały lud, najpierw zaś na samych przywódców, gdyby nie wymierzali im kary. Pismo mówi: „Obawiam się, żeby bezbożny nie zgubił wraz z sobą sprawiedliwego”⁴. „Rozpusta i chciwość sprowadza gniew Boży na synów buntu”⁵. „Nie miejcie więc z nimi nic wspólnego. Niegdyś bowiem byliście ciemnością, lecz teraz jesteście światłością w Panu: postępujcie jak dzieci światłości. Owocem bowiem światłości jest wszelka prawość i sprawiedliwość, i prawda. Badajcie, co jest miłe Panu. I nie miejcie udziału w bezowocnych czynach ciemności, a raczej je piętnujcie. O tym bowiem, co u nich się dzieje po kryjomu, wstyd nawet mówić. Natomiast wszystkie te rzeczy piętnowane stają się jawne dzięki światłu”⁶. Tak mówi apostoł. Jeśli zaś ponosimy karę za dawną chciwość, której ulegaliśmy w czasach pokoju, a w czasie gniewu [Bożego] niektórzy znowu ulegają chciwości, bogacąc się na krwi i śmierci wygnańców, jeńców i mordowanych, to ulegając chciwości czegoż mamy oczekiwać, jak nie nagromadzenia się gniewu na nas i na cały lud?

Γ. [Περὶ τοῦ Ἰαχαρ]¹

Οὐκ ἰδοὺ Ἰαχαρ ὁ τοῦ Ζαρᾶ πλημμελεία ἐπλημμέλησεν ἀπὸ τοῦ ἀναθέματος καὶ ἐπὶ πᾶσαν συναγωγὴν Ἰσραὴλ ἐγενήθη ἢ ὀργή²; Καὶ οὗτος εἰς μόνος ἤμαρτε· μὴ μόνος ἀπέθανεν ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ αὐτοῦ;
 5 Ἡμῖν δὲ πᾶν τὸ μὴ ἡμέτερον, ἀλλὰ ἀλλότριον τῷ καιρῷ τούτῳ κέρδος ἀνάθεμα νενομίσθαι προσήκει. Κάκεινος μὲν ὁ Ἰαχαρ ἐκ τῆς προνομῆς ἔλαβε, καὶ αὐτοὶ νῦν ἐκ προνομῆς· κάκεινος μὲν τὰ τῶν πολεμίων, οἱ δὲ νῦν τὰ τῶν ἀδελφῶν, κερδάναντες ὀλέθριον κέρδος.

Δ. Περὶ τῶν ἐν τῇ καταδρομῇ τὰ τῶν ὁμοφύλων ἀρπασάντων πράγματα.

10 Μηδεὶς ἐξαπατάτω ἑαυτὸν, μήτε ὡς εὐρών· οὔτε γὰρ εὐρόντι κερδαίνειν ἔξεστι· φησὶ τὸ Δευτερονόμιον· Ἐὰν ἰδὼν τὸν μόσχον τοῦ ἀδελφοῦ σου καὶ τὸ πρόβατον πλανώμενον ἐν τῇ ὁδῷ, περιίδης αὐτά· ἀποστροφῇ ἀποστρέψεις αὐτὰ τῷ ἀδελφῷ σου. Ἐὰν δὲ μὴ ἐγγίξῃ ὁ ἀδελφός σου πρὸς σέ, μηδὲ ἐπιστῇ αὐτόν, συναΐξεις αὐτά, καὶ ἔσται μετὰ
 15 σοῦ, ἕως ἂν ἐκζητήσῃ αὐτὰ ὁ ἀδελφός σου καὶ ἀποδώσῃς αὐτά. Καὶ οὕτω ποιήσεις τὴν ὄνον αὐτοῦ, καὶ οὕτω ποιήσεις τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ οὕτω ποιήσεις κατὰ πᾶσαν ἀπώλειαν τοῦ ἀδελφοῦ σου, ὅσα ἂν ἀπόληται παρ' αὐτοῦ καὶ εὐρῆς αὐτά³. Ταῦτα τὸ Δευτερονόμιον. Ἐν δὲ τῇ Ἐξόδῳ, οὐ μόνον ἐὰν τὰ τοῦ ἀδελφοῦ τίς εὐρῆ, ἀλλὰ καὶ ἐχθροῦ· Ἐὰν ἀποστροφῇ,
 20 φησὶν, ἀποστρέψεις αὐτὰ εἰς τὸν οἶκον τοῦ κυρίου αὐτῶν⁴. Εἰ δὲ ἐν εἰρήνῃ ἄρα ῥαθυμοῦντος καὶ τρυφῶντος καὶ τῶν ἰδίων ἀμελοῦντος ἀδελφοῦ ἢ ἐχθροῦ κερδάναι οὐκ ἔξεστι, πόσῳ μᾶλλον δυστυχοῦντος καὶ πολεμίους φεύγοντος καὶ κατὰ ἀνάγκην τὰ ἴδια ἐγκαταλείποντος;

25 Ε. [Περὶ τῶν ἀρπαζόντων τὰ ἀλλότρια ἀντὶ τῶν ἰδίων]⁵

Ἄλλοι δὲ ἑαυτοὺς ἐξαπατῶσιν, ἀντὶ τῶν ἰδίων τῶν ἀπωλομένων ἃ εὐρον ἀλλότρια κατέχοντες· ἵνα, ἐπειδὴ αὐτοὺς Βοράδοι καὶ Γότθοι τὰ πολέμου εἰργάσαντο, αὐτοὶ ἄλλοις Βοράδοι καὶ Γότθοι γίνωνται.

Ἀπεστείλαμεν οὖν τὸν ἀδελφὸν καὶ συγγέροντα Εὐφρόσυνον διὰ
 30 ταῦτα πρὸς ὑμᾶς, ἵνα κατὰ τὸν ἐνθάδε τύπον καὶ αὐτοῦ δῶμ' ὁμοίως, καὶ ὧν δεῖ τὰς κατηγορίας προσίσσῃ καὶ οὐς δεῖ ἐκκηρῶσαι τῶν εὐχῶν.

¹ Cf. infra BASILIUS, c. 61; GREGORIUS NYSSENUS, c. 6.

² Cf. Ios 7, 1ss.

³ Cf. Dt 22, 1-3.

⁴ Ex 23, 4.

⁵ Cf. infra BASILIUS, c. 61; GREGORIUS NYSSENUS, c. 5-6.

3. *[Przykład Achara]*¹

Czyż oto Achar syn Zarego nie dopuścił się grzechu na rzeczach obłożonych klątwą, a gniew spadł na całe zgromadzenie Izraela? On również zgrzeszył sam jeden, ale czy sam tylko zginął z powodu swego grzechu? Wypada więc uznać, że nie tylko nasz własny zysk, lecz również wszelki cudzy zysk jest dla nas w tym czasie przekleństwem. Ów Achar przywłaszczył sobie łupy wojenne, i oni wzięli z łupów. On przywłaszczył sobie rzeczy wrogów, oni zrabowali majątek braci, czerpiąc zgubny zysk.

4. *O tych, którzy podczas najazdu nieprzyjaciół rabują majątek swych ziomeków.*

Niechaj nikt nie oszukuje samego siebie, nawet gdy coś znalazł, bo i znalazcy nie wolno się bogacić. Księga Powtórzonego Prawa mówi: „Jeśli zobaczysz błakającego się na drodze cielca swego brata albo owcę, nie odwracaj się od nich, lecz odprowadź je do twego brata. Jeśli brat twój nie mieszka blisko ciebie i jeśli go nie znasz, zaprowadzisz je [do swego domu] i będą u ciebie, aż brat twój będzie ich szukał, i oddasz mu je. Tak postąpisz z jego osłem, tak postąpisz z jego szatą, tak postąpisz z każdą zgubą twego brata, ze wszystkim, co mu zginęło, a tyś to znalazł”³. Tak mówi Księga Powtórzonego Prawa. W Księdze Wyjścia natomiast jest mowa o kimś, kto nie natknął się na własność brata, lecz znalazł rzeczy należące do wroga: „Zaprowadzisz je do domu ich pana”⁴. Jeśli więc nie wolno czerpać zysku z własności brata i wroga w czasie pokoju, kiedy to oni żyją w spokoju, zażywają zbytku i nie troszczą się zbytnio o swe dobra, to tym bardziej, gdy są w nieszczęściu, gdy uciekają przed nieprzyjaciółmi i są zmuszeni do porzucenia swoich dóbr.

5. *[O rabujących cudze dobra, aby zrekompensować sobie to, co im samym zrabowano]*⁵

Inni oszukują siebie samych, gdy zatrzymują znalezione cudze dobra, aby powetować sobie to, co im samym zrabowano, i skoro napadli na nich Boradowie i Goci, sami stają się Boradami i Gotami. Z tego powodu wysłaliśmy do was naszego brata w starszeństwie Eufrozyna, aby zastosował u was nasze przepisy w stosunku do tych, których trzeba postawić w stan oskarżenia oraz wykluczyć z modlitewnej wspólnoty.

¹ ἔκκλιρρυκτοῦ dosłownie znaczy: wygnany, cf. Ier 22, 28-30.

ς. Περὶ τῶν βία κατεχόντων τοὺς ἐκ τῶν βαρβάρων ἀποφυγόντας αἰχμαλώτους.

Ἀπηγγέλη δέ τι ἡμῖν καὶ ἄπιστον ἐν τῇ χώρᾳ ὑμῶν γενόμενον, πάντως που ὑπὸ ἀπίστων καὶ ἀσεβῶν καὶ μὴ εἰδότην μήτε ὄνομα κυρίου·
 5 ὅτι ἄρα εἰς τοσοῦτόν τινες ἀπανθρωπίας καὶ ὠμότητος προεχώρησαν, ὥστε τινὰς τοὺς διαφυγόντας αἰχμαλώτους βία κατέχειν. Ἀποστείλατέ τινας εἰς τὴν χώραν, μὴ καὶ σκηπτοὶ πέσωσιν ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας.

Ζ. Περὶ τῶν ἐγκαταλεχθέντων τοῖς βαρβάροις καὶ ἄτοπα τινα κατὰ τῶν
 10 ὁμοφύλων τολμησάντων.¹

Τοὺς μὲν οὖν ἐγκαταλεχθέντας τοῖς βαρβάροις καὶ μετ' αὐτῶν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ὄντας, ἐπιλαθομένους ὅτι ἦσαν ποντικοὶ καὶ χριστιανοί, ἐκβαρβαρωθέντας δὲ ὡς καὶ φονεύειν τοὺς ὁμοφύλους ἢ ζύλω ἢ ἀγχόνη, ὑποδεικνύναι δὲ ἢ ὁδοὺς ἢ οἰκίας ἀγνοοῦσι τοῖς βαρβάροις, καὶ τῆς
 15 ἀκροάσεως ἀπεῖρξαι δεῖ, μέχρις ἂν κοινῇ περὶ αὐτῶν τι δόξη συνελθοῦσι τοῖς ἀγίοις, καὶ πρὸ αὐτῶν τῷ ἀγίῳ πνεύματι.

Η. Περὶ τῶν οἴκοις ἀλλοτρίοις ἐπελθεῖν τολμησάντων ἐν τῇ τῶν βαρβάρων ἐπιδρομῇ.

Τοὺς δὲ οἴκοις ἀλλοτρίοις ἐπελθεῖν τολμήσαντας, ἐὰν μὲν κατηγορηθέντες ἐλεγχθῶσι, μηδὲ τῆς ἀκροάσεως ἀξιῶσαι· ἐὰν δὲ ἑαυτοῖς ἐξείπωσι καὶ ἀποδῶσιν, ἐν τῇ τάξει τῶν ὑποστρεφόντων ὑποπίπτειν αὐτούς.

Θ. Περὶ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ ἢ ἐν τοῖς ἰδίοις οἴκοις εὐρόντων τὰ ὑπὸ τῶν βαρβάρων καταλειφθέντα.

25 Τοὺς δὲ ἐν τῷ πεδίῳ εὐρόντας τι ἢ ἐν ταῖς ἑαυτῶν οἰκίαις, καταλειφθέντα ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἐὰν μὲν κατηγορηθέντες ἐλεγχθῶσιν, ὁμοίως ἐν τοῖς ὑποπίπτουσιν· ἐὰν δὲ ἑαυτοῖς ἐξείπωσι καὶ ἀποδῶσι, καὶ τῆς εὐχῆς ἀξιῶσαι.

Ι. Περὶ τοῦ μὴ ἀπαιτεῖν εὕρητρα.

30 Τοὺς δὲ τὴν ἐντολὴν πληροῦντας ἐκτὸς αἰσχροκερδείας² πάσης πληροῦν δεῖ, μήτε μήνυτρα ἢ σώστρα ἢ εὕρητρα ἢ ὄνοματι ταῦτα καλοῦσιν, ἀπαιτοῦντας.

¹ Cf. infra BASILIUS, c. 56; GREGORIUS NYSSENUS, c. 5.

² Cf. 1 Tim 3, 8; Tit 1, 7; 1 Pe 5, 2.

6. *O tych, którzy gwałtem zatrzymują jeńców, którzy uciekli od barbarzyńców*

Doniesiono nam również o rzeczy niewiarygodnej, która miała miejsce w waszym regionie, a której dopuścili się niewątpliwie ludzie niewierni i bezbożni, nieznający nawet imienia Pana; niektórzy posunęli się w okrucieństwie i dzikości tak daleko, że gwałtem zatrzymują w niewoli jeńców, którzy uciekli od barbarzyńców. Wyślijcie więc kogoś na prowincję, aby pioruny nie poraziły tych, którzy tak postępują.

7. *O tych, którzy zaciągnęli się do barbarzyńców i poważyli się na podłość wobec swych rodaków¹*

Jeśli idzie o tych, którzy zaciągnęli się do barbarzyńców i będąc u nich w niewoli zapomnieli, że należeli niegdyś do ludu pontyjskiego i byli chrześcijanami, przyłączyli się do barbarzyńców, aby zabijać swych ziomków na krzyżu albo na szubienicy, wskazywali barbarzyńcom drogę i domy, tym nie należy pozwolić nawet na słuchanie lekcji Pisma do czasu, aż o ich losie zadecyduje zgromadzenie wiernych, a przed nimi Duch Święty.

8. *O tych, którzy podczas najazdu barbarzyńców poważyli się rabować cudze domy*

Tych, którzy poważyli się plądrować cudze domy, jeśli oskarżenie zostanie udowodnione, nie należy dopuszczać do słuchania lekcji Pisma. Jeśli jednak sami wyznają swój grzech i zwrócą zrabowane mienie, niech zajmą miejsce wśród pokutników leżących krzyżem.

9. *O tych, którzy na polu albo we własnych domach znaleźli przedmioty porzucone przez barbarzyńców*

Ci, którzy znaleźli na polu albo w swoich własnych domach przedmioty porzucone przez barbarzyńców i je zatrzymali, a oskarżenie zostanie udowodnione, mają zostać włączeni do grona pokutników leżących krzyżem. Jeśli jednak sami przyznają się do grzechu i zwrócą zagarnięte mienie, można ich przyjąć do grona modlących się.

10. *Nie należy żądać nagrody za znalezione przedmioty*

Ci, którzy zachowują przykazanie Boże, powinni je wypełniać nie mając na celu brudnego zysku², nie powinni więc żądać nagrody za wskazanie, za przechowanie, za znalezienie, ani z żadnego innego tytułu.

IA*. Περὶ τῶν τόπων τῆς μετανοίας.¹

Ἡ πρόσκλαυσις ἔξω τῆς πύλης τοῦ εὐκτηρίου ἐστίν, ἔνθα ἐστῶτα τὸν ἁμαρτάνοντα χρή τῶν εἰσιόντων δεῖσθαι πιστῶν ὑπὲρ αὐτοῦ εὐχεσθαι. Ἡ ἀκρόασις ἔνδοθι τῆς πύλης ἐν τῷ νάρθηκι, ἔνθα ἐστάναι χρή τὸν
 5 ἡμαρτηκότα ἕως τῶν κατηγουμένων καὶ ἐντεῦθεν ἐξέρχεσθαι· ἀκούων γάρ, φησί², τῶν γραφῶν καὶ τῆς διδασκαλίας ἐκβαλλέσθω καὶ μὴ ἀξιούσθω προσευχῆς. Ἡ δὲ ὑπόπτωσις, ἵνα ἔσωθεν τῆς πύλης τοῦ ναοῦ ἰστάμενος, μετὰ τῶν κατεγουμένων ἐξέρχηται. Ἡ σύστασις, ἵνα
 10 Τελευταῖον δὲ ἡ μέθεξις τῶν ἁγιασμάτων.

---

¹ Cf. infra BASILIUS, c. 75. Canon verisimiliter in IV saec. scriptus est, sed ad collectionem canonum pertinet.

² Cf. BASILIUS, c. 75.

11*. *Miejsce publicznej pokuty*^{1A}

Miejsce *płaczących* jest przed wejściem do kościoła, gdzie grzesznik ma stać i prosić wiernych o modlitwę w swej intencji. Miejsce *stuchających* jest przy wejściu w kruchcie, gdzie grzesznik może przebywać aż do modlitwy katechumenów, a potem powinien wyjść z kościoła; albowiem, jak mówi², powinien zostać usunięty z kościoła po wysłuchaniu czytań Pisma oraz kazania i nie może być dopuszczony do modlitwy. *Leżący krzyżem*, zatrzymują się przy drzwiach wewnątrz kościoła i wychodzą razem z katechumenami. *Stojący* biorą udział w modlitwie wraz z wiernymi i nie opuszczają kościoła z katechumenami. Na samym końcu mogą być dopuszczeni do poświęconych darów.

---

^A Kanon pochodzi prawdopodobnie z IV wieku, ale należy do kolekcji kanonicznej. Tytuł dosłownie mówi o miejscu przynależnym ludziom czyniącym pokutę (cf. SCL 2, 229 nota A); mówi się o nich również w *ConstApost* VIII, 9; 2 (SCL 2, 229-230). Różne grupy uczestniczących w nabożeństwie – cf. *ConstApost* VIII, 6-10 (SCL 2, 224-233). O czasie przynależności do poszczególnych grup (płaczących, stojących itd.) mówi poniżej w odniesieniu do dopełnienia konkretnego występu BASILIUS, c. 56-75.

SPIS TREŚCI

INTRODUCTION.....	V
1. The Canons of the Greek Fathers.....	V
Short bibliography.....	VII
2. The Canons of Athanasius (Arabic version).....	VIII
Short bibliography.....	IX
3. The Canons of Hippolytus (Arabic version).....	IX
Short bibliography.....	XI
WPROWADZENIE.....	XIII
1. Kanony Ojców Greckich.....	XIII
Krótka bibliografia.....	XV
2. Kanony Atanazego (wersja arabska).....	XV
Krótka bibliografia.....	XVI
3. Kanony Hipolita (wersja arabska).....	XVII
Krótka bibliografia.....	XIX
SIGLA BIBLICA.....	XXI
SIGLA TESTIUM.....	XXV
SIGLA COMMUNIA.....	XXVI

KANONY OJCÓW GRECKICH

ŚW. DIONIZY, ARCYBISKUP ALEKSANDRII

LIST DO BAZYLIDESY.....	1
[1. Wstęp] O której godzinie w nocy w Wielką Sobotę przed Wielką Niedzielą powinniśmy przerwać post.....	1
1.....	3
2. Miesiączkujące kobiety nie powinny wchodzić do kościoła ani przyjmować komunii.....	4
3. Ludzie pozostający w związku małżeńskim powinni przez pewien czas i za obopólną zgodą zachowywać wstrzeźliwość.....	4
4. O tych, którzy mimowolnie tracą nasienie w nocy.....	4

WYCIĄG Z LISTU DO KOLONA.....	5
5*. O tych, którzy upadli podczas prześladowań i w chwili śmierci prosilili o przebaczenie, to znaczy o przyjęcie komunii, a po jej przyjęciu powrócili do zdrowia	5

ŚW. GRZEGORZ CUDOTWÓRCA, BISKUP NEOCEZAREI

LIST KANONICZNY O TYCH, KTÓRZY PODCZAS NAJAZDU BARBARZYŃCÓW SPOŻYLI NIECZYSZTE POKARMY ALBO POPEŁNILI INNE WYSTĘPKI.....	6
1. O tych, którzy podczas najazdu spożyli nieczyste pokarmy oraz o kobietach zgwałconych przez barbarzyńców	6
2. Przeciwno chciwości	7
3. [Przykład Achara].....	8
4. O tych, którzy podczas najazdu nieprzyjaciół rabują majątek swych ziomków.....	8
5. [O rabujących cudze dobra, aby zrekompensować sobie to, co im samym zrabowano].....	8
6. O tych, którzy gwałtem zatrzymują jeńców, którzy uciekli od barbarzyńców	9
7. O tych, którzy zaciągnęli się do barbarzyńców i powazyli się na podłość wobec swych rodaków	9
8. O tych, którzy podczas najazdu barbarzyńców powazyli się rabować cudze domy	9
9. O tych, którzy na polu albo we własnych domach znaleźli przedmioty porzucone przez barbarzyńców	9
10. Nie należy żądać nagrody za znalezione przedmioty	9
11*. <i>Miejsce publicznej pokuty</i>	10

ŚW. PIOTR Z ALEKSANDRII, ARCYBISKUP ALEKSANDRII I MĘCZENNIK

KANONY Z ROZPRAWY <i>O POKUCIE</i>	11
1. O tych, którzy po wielu torturach wyparli się Chrystusa	11
2. O tych, którzy wyparli się po jednokrotnym uwięzieniu	12
3. O tych, którzy nawet nie zostali uwięzieni	12
4. O tych, którzy wcale nie okazują skruchy	13
5. O tych, którzy użyli wybiegu.....	13
6. O niewolnikach, których właściciele zmusili do złożenia ofiary za siebie	14
7. O tych, którzy zmusili swych niewolników do złożenia ofiary zamiast siebie.....	14
8. O tych, którzy zostali wydani i upadli, a potem ponownie stanęli do walki	15

9. O tych, którzy w własnej woli rzucają się w wir walki	15
10. O duchownych.....	17
11. O tych, którzy dobrowolnie podjęli walkę a po wielu torturach wyparli się wiary.....	18
12. O tych, którzy wykupili się pieniędzmi	19
13. O tych, którzy ratowali się ucieczką	20
14. O tych, których zmuszono do złożenia ofiary bałwochwalczej.....	21
FRAGMENT Z <i>MOWY NA TEMAT PASCHY</i>	22
15. O poście w środę i w piątek.....	22

ŚW. ATANAZY, BISKUP ALEKSANDRII

LIST DO MNICHA AMMUNA.....	23
1. O wycieku nasienia.....	23
FRAGMENT Z 39. LISTU PASCHALNEGO	26
2. O Pismach Bożych.....	26
LIST DO BISKUPA RUFINIANA.....	28
3. O tych, którzy ze względu na wyższą konieczność potknęli się, ale nie upadli w błędnowierstwo.....	28
LIST DO ANTIOCHOSA	30
4*. Nie należy brać udziału w eucharystii z heretykami.....	30
O TYM, ŻE MĘŻOWIE, KTÓRZY OBCOWALI ZE SWYMI ŻONAMI, NIE POWINNI NIEROZWAŻNIE PRZYSTĘPOWAĆ DO BOŻYCH TAJEMNIC	30
5*. Mężowie, którzy obcowali ze swymi żonami, nie powinni nierozważnie przystępować do Bożych tajemnic.....	30

ŚW. BAZYLI, BISKUP CEZAREI KAPADOCKIEJ

PIERWSZY LIST KANONICZNY DO AMFILOCHA, BISKUPA IKONIUM	32
[Wstęp].....	32
1. O katarach, pepuzjanach i enkratytach	32
2. O kobiecie, która zabiła dziecko w swym łonie	35
3. O diakonie, który dopuścił się nierządu	35
4. O tych, którzy zawierają związek małżeński trzy lub więcej razy	36
5. W jaki sposób można przyjmować heretyków w chwili śmierci.....	36
6. O mniszkach, które dopuściły się rozpusty przez zawarcie małżeństwa.....	36

7. O tych, którzy obcowali z mężczyznami albo dopuścili się innych poważnych grzechów	36
8. O grzechu umyślnym i nieumyślnym	37
9. O cudzołożnych mężczyznach i kobietach	38
10. O krzywoprzysięzcach	39
11. O nieumyślnych zabójcach	40
12. O digamistach	40
13. O tych, którzy popełnili zabójstwo na wojnie	40
14. O tych, którzy udzielali pożyczek na procent	40
15. O trudnych miejscach w Piśmie	40
16. O Naamanie	41
DRUGI LIST KANONICZNY DO AMFILOCHA, BISKUPA IKONIUM	41
[Wstęp]	41
17. O niejakim Bianorze prezbiterze, który złożył przysięgę, że nie będzie sprawował czynności liturgicznych	42
18. O upadłych dziewicach	42
19. O mnichach, którzy dopuścili się grzechu	43
20. O kobiecie, która jako heretyczka złożyła śluby czystości	43
21. Żonaty mężczyzna, który współżył z niezamężną kobietą, jest uznawany za rozpustnika, natomiast kobieta współżyjąca z innym mężczyzną, jest cudzołożnicą	44
22. O tym, kto zatrzymuje przy sobie porwaną, poślubioną lub nie	44
23. O tych, którzy zawierają małżeństwo [kolejno] z dwiema siostrami	45
24. O wdowach i wdowcach	45
25. O tym, kto zatrzymuje kobietę, którą uwiódł	45
26. O tych, którzy zawierają małżeństwo po pożyciu w konkubinacie	45
27. O prezbiterze, który zawarł nieprawe małżeństwo	45
28. Nie należy zobowiązywać się do czegokolwiek przysięgą	46
29. Nie należy w ogóle przysięgać; nie wolno dotrzymywać przysięgi o skrzywdzeniu kogokolwiek	46
30. O porywaczach i ich pomocnikach	47
31. O kobiecie, która po wyjeździe pierwszego męża ponownie wychodzi za mąż	47
32. O duchownych, którzy zgrzeszyli	47
33. O kobiecie, która urodziła dziecko w podróży	47
34. O kobietach cudzołożnych, które wyznały swój grzech	47
35. O kobiecie, która bez powodu opuściła męża	47
36. O żonach żołnierzy, które zawarły powtórne małżeństwo	48
37. O tym, kto pojął cudzą żonę	48
38. O dziewczętach, które bez zgody rodziców zadają się z mężczyznami	48
39. O kobiecie, która współżyje z cudzołożnikiem	48

40.	O niewolnicy, która potajemnie wychodzi za mąż bez zgody swego pana	48
41.	O wdowie zawierającej powtórne małżeństwo	48
42.	Nieważne są małżeństwa osób, które nie mają pełnej zdolności prawnej	49
43.	O tym, kto uderzeniem spowodował śmierć bliźniego	49
44.	O diakonisie, która dopuściła się nierządu z poganinem	49
45.	O chrześcijaninie, który znieważa Chrystusa	49
46.	O kobiecie, która nieświadomie związała się z mężczyzną porzuconym przez żonę	49
47.	O enkratytach, sakkoforach i apotaktytach	50
48.	O kobiecie porzuconej przez męża	50
49.	O gwałcie	51
50.	Nie ma przepisu prawnego co do osób zawierających trzecie małżeństwo	51
TRZECI LIST KANONICZNY DO AMFILOCHA, BISKUPA IKONIUM		51
	[Wstęp]	51
51.	Każda osoba duchowna za popełniony grzech ma zostać pozbawiona swej funkcji	52
52.	O kobiecie, która urodziła dziecko w podróży	52
53.	O owdowiałych niewolnicach, które powtórnie wychodzą za mąż	52
54.	Wyjaśnienie różnic zachodzących między zabójstwami nieumyślnymi	52
55.	O tych, którzy wyruszają na ekspedycje przeciwko rozbójnikom	53
56.	O zabójcach umyślnych	53
57.	O zabójcach nieumyślnych	53
58.	O cudzołożnikach	53
59.	O tych, którzy dopuścili się nierządu	53
60.	O kobietach, które złożyły ślub dziewictwa lub wstąpiły do klasztoru, i swój ślub złamały	54
61.	O złodziejach	54
62.	O mężczyznach współżyjących z mężczyznami	54
63.	O tych, którzy popełnili nierząd ze zwierzętami	54
64.	O krzywoprzysięzczach	54
65.	O czarownikach i trucicielach	55
66.	O tych, którzy sprofanowali grób	55
67.	O kazirodcach	55
68.	O małżeństwie między krewnymi	55
69.	O lektorach, którzy przed ślubem współżyli ze swymi narzeczonymi	55
70.	O diakonach i prezbiterach, którzy zgrzeszyli wargami	55
71.	O tych, którzy współdziałali przy którymś z wymienionych wyżej grzechów i nie przyznali się do tego	56

72. O tych, którzy zadają się z wróżbitami.....	56
73. O tym, kto się wyparł Chrystusa.....	56
74. O tych, którzy zostali zasądzeni za powyższe grzechy.....	56
75. O tych, którzy obcują z przyrodnimi siostrami.....	56
76. O tych, którzy łączą się ze swymi synowymi.....	57
77. O tych, którzy porzucają swe żony i biorą sobie inne.....	57
78. O tych, którzy poślubiają dwie siostry.....	57
79. O tych, którzy popełnili grzech ze swymi macochami.....	57
80. O wielożeńcach.....	58
81. O tych, których barbarzyńcy zmusili do zaparcia się wiary.....	58
82. O krzywoprzysięzczach.....	58
83. O tych, którzy zasięgają rady u wróżbitów albo sprowadzają ich do swych domów.....	59
84. O tych, którym wymierzone kary przynoszą pożytek.....	59
85. O tych, którzy źle wykorzystują pokutę.....	59
FRAGMENT Z LISTU DO BŁOGOSŁAWIONEGO AMFILOCHA O TYM, ŻE PAN NIE ZNA DNIA ANI GODZINY KOŃCA [ŚWIATA].....	
86. O enkratytach.....	60
LIST DO DIODORA, BISKUPA TARSU.....	
[87 – wstęp] Przeciwno tym, którzy poślubiają [kolejno] dwie siostry albo dwóch braci.....	60
87.....	61
LIST DO PREZBITERA PAREGORIOSA.....	
88. O tym, że adresat powinien rozstać się z kobietą, z którą mieszka pod jednym dachem.....	64
LIST DO CHOREPISKOPÓW.....	
89. Wbrew kanonom nie wolno powoływać posługujących w kościele bez zgody biskupa.....	65
LIST DO SWOICH BISKUPÓW [SUFRAGANÓW].....	
90. Zakaz udzielania święceń za pieniądze.....	66
FRAGMENT Z XXVII ROZDZIAŁU TRAKTATU O DUCHU ŚWIĘTYM, DEDYKOWANEGO BŁOGOSŁAWIONEMU AMFILOCHOWI.....	
91. O konieczności zachowywania niepisanych zwyczajów Kościoła.....	67
FRAGMENT Z XXIX ROZDZIAŁU TRAKTATU O DUCHU ŚWIĘTYM.....	
92. O tradycji niepisanej.....	70
ZALECENIA DLA KAPŁANÓW.....	
93*. O łasce Bożej.....	70

FRAGMENT Z <i>LISTU DO PATRYCJUSZKI CEZARII</i>	72
94*. O przyjmowaniu komunii	72
FRAGMENT Z <i>LISTU DO MIESZKAŃCÓW MIASTA NIKOPOLIS</i>	73
95*. O dzielnym znoszeniu doświadczeń i dziękczynieniu za nie	73
O HERETYKACH	75
96*. [Czy wolno pozdrawiać heretyków?].....	75

ŚW. GRZEGORZ, BISKUP NYSSY

LIST KANONICZNY DO LETOJOSA, BISKUPA MELITENY.....	76
1. (Wstęp). O pokucie i nawróceniu.....	76
2. O tych, którzy dobrowolnie wypierają się wiary w Chrystusa oraz o tych, którzy to czynią po licznych torturach	78
3. O tych, którzy zwracają się do czarowników i wróżbitów	79
4. O grzechach popełnionych dla pożądlivosti i przyjemności cielesnych.....	79
5. (a) O popędliwej części duszy.....	81
(b) O tych, którzy stoją przed śmiercią przed dopełnieniem czasu pokuty.....	83
6. O kradzieży.....	83
7. O różnych grzechach związanych z rabowaniem grobów	84
8. O świętokradztwie	85

GRZEGORZ TEOLOG

FRAGMENT Z DZIEŁ POETYCKICH	86
Wierszowany katalog ksiąg Starego i Nowego Testamentu ^A	86

ŚW. AMFILOCH, BISKUP IKONIUM

FRAGMENT Z JAMBÓW DEDYKOWANYCH SELEUKOSOWI	88
[O księgach natchnionych].....	88

ŚW. TYMOTEUSZ, BISKUP ALEKSANDRII, JEDEN Z GRONA STU PIĘĆDZIESIĘCIU OJCÓW SOBORU KONSTANTYNOPOLITAŃSKIEGO

ODPOWIEDZI PRAWNE NA PYTANIA POSTAWIONE MU PRZEZ BISKUPÓW I DUCHOWNYCH.....	91
--	----

1. *Pytanie:* Co należy zrobić z katechumenem – dzieckiem mającym około siedmiu lat albo dorosłym człowiekiem, który uczestnicząc przypadkiem w ofierze eucharystycznej nieświadomie przyjąć komunię? 91
2. *Pytanie:* Gdyby opętany katechumen sam, albo ktoś z jego bliskich, prosił, aby udzielono mu chrztu, czy może go przyjąć, czy nie – zwłaszcza, gdy znajduje się w niebezpieczeństwie śmierci? 91
3. *Pytanie:* Czy wierny opętany może przystąpić do świętych tajemnic, czy nie? 91
4. *Pytanie:* Jeżeli katechumen wskutek choroby straci rozum i nie jest w stanie złożyć wyznania wiary, a jego bliscy proszą, aby dopuścić go do świętego chrztu, dopóki jeszcze żyje, czy może on przyjąć chrzest, czy nie? 92
5. *Pytanie:* Jeśli kobieta miała w nocy stosunek ze swym mężem, albo mężczyzna z żoną, czy podczas synaksy mogą przystąpić do komunii, czy nie? 92
6. *Pytanie:* Jeśli katechumenka zgłosiła się, aby przyjąć chrzest, ale w dniu chrztu doznała zwykłej przypadłości kobiecej, czy można ją tego dnia ochrzcić, czy też należy odłożyć ceremonię, i na jak długo? 92
7. *Pytanie:* Czy kobieta, która zauważy, że przydarzyła się jej kobieca przypadłość, może w tym dniu przystąpić do [świętych] misterii, czy nie? 92
8. *Pytanie:* Czy kobieta, która ma wydać na świat dziecko około święta Paschy, powinna przestrzegać postu i nie pić wina, czy też z powodu bliskiego rozwiązania jest zwolniona z postu i zakazu picia wina? 92
9. *Pytanie:* Czy duchowny może się modlić w obecności arian albo innych heretyków, czy też nie ma przeszkód, żeby się modlił, to znaczy składał ofiarę? 93
10. *Pytanie:* Czy chory i wyczerpany ciężką dolegliwością powinien przed świętem Paschy bezwzględnie przestrzegać postu, czy też z uwagi na jego ciężką chorobę duchowny może mu pozwolić jeść do woli, nawet oliwę i wino? 93
11. *Pytanie:* Jeśli ktoś prosi duchownego o asystowanie przy zawieraniu małżeństwa, ten zaś wie, że związek taki byłby niegodziwy, na przykład z siostrzenicą albo z siostrą zmarłej żony, czy duchowny powinien zadośćuczynić prośbie i odprawić eucharystię? 93
12. *Pytanie:* Jeśli świecki wyzna duchownemu, że miał nieczysty sen, czy można mu udzielić komunii, czy nie? 93
13. *Pytanie:* Czy małżonkom należy wskazać, w które dni tygodnia powinni powstrzymać się od kontaktów małżeńskich, a kiedy wolno im współżyć? 94

14. *Pytanie:* Jeśli ktoś stracił rozum i targnął się na własne życie albo popełnił samobójstwo rzucając się z wysokości, czy można odprawić mszę w jego intencji, czy też nie?..... 94
15. *Pytanie:* Jeśli czyjaś żona popadła w ciężkie opętanie, tak że grozi nożem, a jej mąż twierdzi, że nie może już z nią wytrzymać, i chce wziąć sobie inną, czy wolno mu pojąć inną żonę, czy nie? ... 94
- 16*. *Pytanie:* Czy może przystąpić do komunii ktoś, kto zachowuje post ze względu na komunię, a myjąc sobie usta albo podczas kąpieli mimowolnie napije się wody? 94
- 17*. *Pytanie:* Jeśli często słuchamy słowa Bożego, ale nie spełniamy uczynków, czy może to stanowić dla nas przyczynę potępienia? ... 95
- 18*. *Pytanie:* Od jakiego wieku grzechy podlegają osądowi Bożemu? ... 95
- 19*. *Pytanie:* Dlaczego nie chrzczymy powtórnie wszystkich heretyków, którzy nawracają się do Kościoła katolickiego?..... 95
- 20*. *Pytanie:* Czy może przystąpić do komunii człowiek, który ma nieczyste sny?..... 95
- 21*. *Pytanie:* Czy diakon albo archidiacon może uczestniczyć wraz z prezbiterem w świętym kielichu?..... 95
- 22*. *Pytanie:* Czy po łamaniu konsekrowanego chleba diakoni mogą go brać i rozdzielać drogocenne ciało Chrystusa, czy nie?..... 95
- 23*. *Pytanie:* Ponieważ jest u nas taka tradycja, że niezależnie od tego, w jakim dniu tygodnia wypada post przed uroczystością narodzenia Chrystusa albo przed świętem Objawienia – nawet w sobotę czy w niedzielę – nie wolno go przekraczać, lecz należy w niedzielę rano złożyć ofiarę, przyjąć komunię, obmyć się, a potem wieczorem odprawić nową ofiarę wigilii nocnej i ponownie przyjąć komunię. Czy takie postępowanie jest dopuszczalne, czy nie?..... 96
- 24*. *Pytanie:* Czy po komunii i puryfikacji świętego kielicha, po obmyciu się przez kapłana lub diakona, można ponownie przygotować drogocenny kielich i udzielić z niego komunii, gdy się okaże, że wierni jeszcze się zgłaszają chcąc przyjąć komunię? 96
- 25*. *Pytanie:* Jeśli przyjdzie heretyk chcąc przyjąć komunię albo wziąć pobłogosławiony chleb ze stołu, czy można mu go dać, czy nie? Wielu bowiem takich przychodzi, w tym nawet ich diakoni, chociaż nie dzieje się to często. 96
- 26*. *Pytanie:* Jeśli ci, którzy już przyjęli święcenia albo je przyjmują, z jakiegoś powodu zaprą się ich albo zapuszczą sobie włosy, jak to już zrobili niektórzy, czy po okazaniu skruchy można ich przyjąć do wspólnoty, czy nie?..... 97
- 27*. *Pytanie:* Niektórzy wyświęceni po śmierci żon wzięli sobie inne, jedni dziewice, inni wdowy, jeszcze inni kobiety porzucone przez mężów. Czy wolno dopuszczać ich do sprawowania liturgii, czy nie? 97

- 28*. *Pytanie*: Niektóre osoby, które wybrały życie monastyczne, po pewnym czasie lekceważą je, opuszczają klasztor i przyjmują święcenia; z kolei po przyjęciu święceń całkowicie porzucają styl życia zakonnego i biorą sobie żony. Czy można dopuścić ich do sprawowania liturgii, czy nie? 97
- 29*. *Pytanie*: Czy wolno czytać książki świeckie, to znaczy pogańskie, czy nie? 97

ŚW. TEOFIL, ARCYBISKUP ALEKSANDRII

PRZEMÓWIENIE WYGŁOSZONE W ROKU, W KTÓRYM WIGILIA ŚWIĘTA OBJAWIENIA PRZYPADŁA W NIEDZIELĘ.....	98
1. O poście w wigilię święta Objawienia.....	98
POUCZENIA DLA AMMONA NA TEMAT PROWINCJI LYKO.....	98
2. O tych, którzy utrzymują łączność z arianami.....	98
3. Należy złożyć z urzędu tych duchownych, których dawny grzech został ujawniony po przyjęciu przez nich święceń.....	99
4. Kara wymierzona przez biskupa jest ważna.....	99
5. O tych, którzy zostali wyświęceni, ponieważ nie znano ich grzechów.....	99
6. Karę za wyświęcenie niezgodne z prawem można wymierzyć po przeprowadzeniu starannego dochodzenia.....	100
7. Święceń należy udzielać publicznie.....	100
8. Katechumen nie powinien spożywać ze składanych ofiar.....	100
9. Nie należy lekkomyślnie przyjmować oskarżeń wnoszonych przeciw kapłanom.....	100
10. Należy ustanowić ekonoma kościelnego za zgodą biskupa i duchowieństwa.....	101
11. Biskup nie powinien przywłaszczać sobie majątku kościelnego.....	101
LIST DO AFYNGIUSZA NA TEMAT TAK ZWANYCH KATARÓW.....	101
12. O heretykach.....	101
LIST DO BISKUPA AGATONA.....	101
13. Należy rozwiązywać nieprawę związki.....	101
LIST DO BISKUPA MENASA.....	102
14. Należy wykluczyć z Kościoła tych, którzy dopuścili się nieprawości.....	102

ŚW. CYRYL, ARCYBISKUP ALEKSANDRII

LIST DO DOMNOSA	103
1. Biskup złożony z urzędu powinien zaprzestać sprawowania funkcji kapłańskich	103
2. Biskup dysponuje całym majątkiem kościelnym	104
3. Kapłan nie może zgłaszać rezygnacji z urzędu	104
LIST DO BISKUPÓW LIBII I PENTAPOLIS	105
5. O katechumenach i pokutnikach, którzy zbliżają się do końca życia	106
LIST DO MAKSYMA, DIAKONA Z ANTIOCHII	106
6*. [O dobru ogólnym]	106
LIST DO GENNADIUSZA, PREZBITERA I ARCHIMANDRYTY [z ALEKSANDRII]	107
7*. [O dobru ogólnym]	107
FRAGMENT Z ODPOWIEDZI NA PYTANIA DOGMATYCZNE POSTAWIONE PRZEZ TYBERIUSZA I JEGO WSPÓLBRACI	107
8*. Posługę eucharystyczną należy sprawować wyłącznie w kościołach katolickich	107

GENNADIUSZ, NAJŚWIĘTSZY PATRIARCHA KONSTANTYNOPOLA
I ZGROMADZONY Z NIM ŚWIĘTY SYNOD DO WSZYSTKICH
NAJPOBOŻNIEJSZYCH METROPOLITÓW O TYM, ŻE NIE WOLNO
UDZIELAĆ ŚWIĘCEŃ ZA PIENIĄDZE

1. Święceń nie należy udzielać za pieniądze	109
---	-----

CYPRIAN, ARCYBISKUP AFRYKI I MĘCZENNIK

LIST SYNODALNY	113
[Przedmowa do tłumaczenia greckiego]	113
LIST NAPISANY PRZEZ PEWNYCH BISKUPÓW, JEDNYM Z KTÓRYCH BYŁ STARY I ZNAKOMITY BISKUP CYPRIAN, DO INNYCH BISKUPÓW	114
1. O tym, że należy chrzczyć heretyków	114

ŚW. TARAJSZ, PATRIARCHA KONSTANTYNOPOLA,
NOWEGO RZYMU

LIST DO HADRIANA, PAPIEŻA STAREGO RZYMU, O TYM, ŻE NIE WOLNO UDZIELAĆ ŚWIECEN ZA PIENIĄDZE.....	117
1. Nie wolno udzielać święceń za pieniądze.....	117
1.1. Kanon 29. świętych apostołów.....	119
1.2. Fragment z Dziejów apostoelskich.....	119
1.3. Fragment z III Księgi Królewskiej.....	120
1.4. Fragment z IV Księgi Królewskiej o trądzie Gieziego.....	120
1.5. Święty Bazyl, Fragment z Komentarza do Izajasza.....	121
1.6. Tegoż, Fragment z Listu do podległych biskupów o tym, że nie wolno udzielać święceń za pieniądze.....	121
1.7. Fragment z Żywotu świętego Jana Chryzostoma.....	122
1.8. Fragment z kanonów sformułowanych przez sześciuset trzy- dziestu świętych ojców na Soborze w Chalcedonie. Kanon II.....	123
1.9. Fragment Encykliki świętego Gennadiusza, arcybiskupa Konstantynopola, oraz synodu zgromadzonego wokół niego.....	123
1.10. Kanon 22. szóstego świętego Synodu.....	123

KANONY ATANAZEGO (wersja arabska)

1. O kapłanach, sługach ołtarza.....	128
2. O kapłanach przy ołtarzu.....	129
3. Jeszcze o kapłanach, sługach ołtarza.....	130
4. Jeszcze o kapłanach.....	131
5. O biskupie i jego trosce o lud.....	131
6. O tym, co jest obowiązkiem biskupa, i jakie powinno być jego postę- powanie, i o jego wypróbowaniu w obowiązkach.....	133
7. O chwale Kościoła.....	134
8. O tym, że nie należy siedzieć z dwiema kobietami (żonami).....	136
9. O tym, że kapłan nie może stosować dwóch miar.....	136
10. O tym, że biskup jest odpowiedzialny nie tylko za wspólnotę, ale rów- nież za duchownych.....	137
11. O służbie subdiakonów i nie tylko.....	140
12. O tym, co mają śpiewać kantorzy.....	140
13. O służbie i porządku ostiariuszy?.....	140
14. W którym mowa, jak biskup powinien zarządzać swoimi wydatkami.....	141
15. O biskupim nawiedzaniu chorych i innych.....	142
16. O biskupim dawaniu jałmużny w każdą niedzielę.....	142
17. O zgromadzeniu kapłanów przy biskupie.....	143

18.	O badaniu przez biskupa spraw kapłanów	143
19.	O tym, że kościół powinien posiadać zapieczętowaną miarę. Idzie o miarę wiarygodną	143
20.	O pożywieniu kapłanów otrzymywanym z kościoła	143
21.	O szacunku uprawiających ziemię w kościele i innych	143
22.	O kapłanach, że nie mogą być gospodarzami	144
23.	O kościele ubogim	144
24.	O honorze i poszanowaniu dla kapłanów	144
25.	O tym, że nie przystoi prezbiterowi, aby był zależny	144
26.	O tym, co nie przystoi synomA Kościoła	145
27.	O diakonach, jeśli jeden uderzy drugiego przy ołtarzu	145
28.	O ubiorze kapłana, w którym odprawia [mszę świętą]	145
29.	O kapłanach, którzy się upijają	146
30.	O tych, którzy piją wino w dniu Paschy	146
31.	O tych, którzy udają się do łaźni w Wielkim Poście	146
32.	O tym, który rozmawia lub siada przy Świętym Ołtarzu	146
33.	O miejscu łamania chleba	146
34.	O tym, że nie przystoi kapłanowi stać w piekarni	146
35.	O posłudze lektorów i o nie mieszaniu się w nią innych	147
36.	O Najświętszym Sakramencie święte tajemnice i nie wynoszeniu go na zewnątrz	147
37.	O diakonach, że nikt nie może rozmawiać z diakonem niosącym kielich	147
38.	O kapłanach, że nie powinni handlować na bazarze	147
39.	O diakonie, że nie powinien podchodzić do ołtarza, gdy jest obecny starszy od niego	147
40.	O czasie mszy świętej	147
41.	O kapłanach, którzy rozmawiają z astrologami i im podobnymi ..	148
42.	O tym, kto dopuścił się cudzołóstwa	148
43.	O diakonie, któremu zmarła żona	148
44.	O ozdobach żony kapłana	148
45.	O oddaleniu żony przez kapłana	149
46.	O kapłanach, którzy pośredniczą w rozwodach	149
47.	O nawiedzaniu chorych przez kapłana	149
48.	O tym, kto z kapłanów może wejść do domu zakonnego dziewic ..	149
49.	O zawodach, których nie powinni wykonywać kapłani	150
50.	O kapłanach obecnych w świątyni, którzy jednak wychodzą i wracają	150
51.	O kapłanach, którzy mówią, że nie potrzebują ołtarza	150
52.	O tym spośród kapłanów, w którym objawia się w sposób szczególny łaska Ducha Świętego	150
53.	O oskarżeniach przeciw klerowi	151
54.	O dzieciach biskupa, które zgrzeszą	151
55.	[O dwóch miarach]	151

56. [O opiece nad sierotami]	151
57. O świętym Tygodniu Paschalnym	151
58. O lektorach i zwracaniu uwagi na to, co czytają	152
59. O kantorach i o tym, co śpiewają	152
60. O modlitwie na koniec dnia w Piątek Paschalny	153
61. O obowiązkach zarządcy kościoła	153
62. O naczyniach świątyni i o tym, u którego będzie to wszystko	154
63. O pierwocinach ofiarowanych kapłanom	154
64. O darach ofiarnych z dnia poprzedniego	154
65. O dobrach świątyni i możliwości brania z nich na dary ofiarne i pokarm dla kapłanów	154
66. O spożywaniu pokarmów przez biskupa z kapłanami	155
67. O tych, co rozmawiają w czasie spożywania pokarmów	155
68. O spotkaniu kapłanów z wioski z biskupem	155
69. O prezbiterach będących rolnikami	156
70. O tych z kapłanów, którzy są bogaci i o jałmużnie, która ich obowiązuje	156
71. O dzieciach kapłanów, które czytają książki o magii	157
72. O pokucie czarowników (oddających się magii)	158
73. O przepowiadaczach przyszłości, czarodziejach i innych	158
74. O pokucie cudzołożnika jeśli chce pokutować	158
75. O dzieciach kapłanów, którzy chodzą do teatru	158
76. O tym, kto bluźni przeciw świętemu ołtarzowi	158
77. O godności ołtarza (sanktuarium), jego pięknie i szacunku dla niego	159
78. O świętych misteriach	159
79. O tych, którym umrze żona i dopuszczają się sekretnego cudzołóstwa	159
80. O chorych, znajdujących się w świątyni	159
81. O szacunku dla obcego ^A	160
82. O tym, co biskup powinien dawać ubogim	160
83. O tych, kapłanach i świeckich, których obowiązuje dawanie pierwocin i dziesięciny	160
84. O obowiązku dawania jałmużny przez wszystkich	160
85. O jałmużnie i ofiarach za zmarłych	161
86. O ofiarach za zmarłych w świetle Starego Testamentu	161
87. O tych, którzy uciskają ubogich	163
88. O tych, od których kapłan przyjmuje ofiary	163
89. O tym, że słowo w dwóch rozdziałach jest powiązane	163
90. O zarządcy, u którego znajduje się magazyn	164
91. O świętach męczenników	165
92. O tym, że mnisi nie powinni ucześnieć na wspólne świętowanie	165
93. O świeckich, że są również dziećmi Kościoła	166

94.	O tych, którzy mają syna dojrzałego do małżeństwa, iż mają go ożenić.....	167
95.	O posłuszeństwie dzieci wobec rodziców.....	167
96.	O współczuciu rodziców dla swoich dzieci i o porządku.....	167
97.	O tych, które chciałyby poświęcić swe córki Panu.....	168
98.	O tym, że dobrze by było, aby w każdym domu była dziewica....	168
99.	O dziewicach i odwiedzaniu ich przez wierzące kobiety.....	169
100.	O tym z wierzących, który zbliża się do śmierci.....	170
101.	O zakonnicy, której umiera ktoś z bliskich.....	170
102.	O dziedziczeniu przez mniszki i mnichów po ich rodzicach.....	170
103.	O tym, że nie należy dziewic traktować jak służące.....	170
104.	O tych, które nie mają córek dziewic i o przeznaczeniu ku temu służącej.....	170
105.	O bojaźni Bożej, współczuciu dla ubogich i czystości.....	171
106.	O kadzidle, które wznosi się przy ołtarzu.....	172
107.	O winie ofiarnym.....	172

KANONY HIPOLITA (wersja arabska)

1.	O świętej wierze.....	179
2.	O biskupach.....	179
3.	Modlitwa nad tym, który jest konsekrowany na biskupa i o porządku liturgii mszalnej.....	179
4.	O święceniach prezbiteratu.....	181
5.	O święceniach diakonatu.....	181
6.	O tych, którzy są karani z powodu wiary, [czyli o wyznawcach]..	182
7.	O lektorach i subdiakonach.....	182
8.	O darze uzdrawiania.....	182
9.	O prezbiterze mieszkającym w miejscu nie należącym do niego i o poszanowaniu wdów.....	183
10.	O tych, którzy stają się chrześcijanami.....	183
11.	O tych, którzy wytwarzają bożki i fetysze w formie figurek lub obrazków.....	183
12.	O zakazie wykonywania niektórych zawodów: niech ten, który im się oddaje nie będzie przyjęty, jak tylko po odbyciu pokuty....	184
13.	O urzędnikach i żołnierzach: niech nie zabijają nikogo pod żadnym pozorem, nawet jeśli otrzymają rozkaz. Niech nie wkładają na głowę korony. Jeśli ktoś ma władzę, a nie czyni sprawiedliwości, która jest w Ewangeli, niech będzie oddalony i nie modli się z biskupem.....	184
14.	Chrześcijanin nie powinien zostawać żołnierzem.....	184
15.	O zajęciach, których nie należy wykonywać.....	185

16.	O chrześcijaninie, który posiada konkubinę i poślubia inną	185
17.	O kobiecie wolnej: o tym, co powinna czynić	185
18.	O położnych, o separacji mężczyzn i kobiet na modlitwie, o nakrywaniu głowy przez dziewice, o kobietach, które porodziły	186
19.	O katechumenach, którzy zostali zabici za wiarę przed przy- jęciem chrztu: niech będą pochowani wraz z męczennikami. O katechumenach i o warunkach, jakie powinni spełniać w czasie chrztu i egzorcyzmów. O porządku liturgii Mszy chrzcielnej i o konsekracji liturgii Ciała i Krwi.....	187
20.	O poście w środę, piątek i przez czterdzieści świętych dni	190
21.	O zgromadzeniu kapłanów i wiernych w kościele każdego dnia..	190
22.	O tygodniu Paschalnym u Żydów, o unikaniu w nim radości, o tym, co można wtedy jeść i o takim, który był na obczyźnie i nie zna Paschy	191
23.	O nauczaniu: o tym, że wiedza jest bardziej rozległa niż morze i o potrzebie wytrwałości w jej poszukiwaniu	191
24.	O nawiedzaniu chorych przez biskupa. Jeśli chory modlił się w kościele, a posiada dom, niech idzie do niego	192
25.	O ustanowieniu przez biskupa odpowiedzialnego za chorych i o czasach modlitwy	192
26.	O słuchaniu Słowa w kościele i o modlitwie w nim	193
27.	O tym, który nie chodzi do kościoła. Niech każdego dnia czyta Księgi. Za każdym razem, gdy się modlisz, obmyj ręce. I o modlitwie o północy i przy pianiu koguta	193
28.	Niech nikt z wierzących nie bierze nic do ust przed spożyciem Najświętszego Sakramentu ^A , zwłaszcza w dni postu.....	194
29.	O trosce o ołtarz, aby nic nie wpadło do kielicha; aby nic nie spadło z winy kapłanów lub wiernych, z obawy, aby żaden zły duch nad nim nie zapanował. O zachowaniu milczenia za zasłoną, poza modlitwą. Gdy zakończą udzielać komunii, niech wracający do Przybytku Świętego recytują psalmy, w miejsce dźwięku dzwoneczków. O znaku Krzyża i o kurzu z ołtarza unoszonym w powiewie powietrza	194
30.	O katechumenach	195
31.	O biskupie i prezbiterze: jeśli rozkażą diakonowi udzielać komunię ludowi, niech to czyni.....	195
32.	O dziewicach i wdowach: niech poszczą i modlą się za Kościół. Kler niech pości według swego wyboru. Niech biskup nie będzie związany postem jak tylko razem z klerem. O uczcie lub kolacji przygotowanej dla ubogich	195
33.	O liturgii, którą odprawia się za zmarłych. Nie należy tego czynić w niedzielę	196

34. O tym, że nikt nie powinien dużo mówić ani krzyczeć. O wchodzeniu świętych do domostw wiernych	196
35. O diakonie obecnym na agapie, gdzie nie ma prezbitera. Niech go zastąpi w modlitwie, łamaniu chleba i błogosławieństwie, ale nie dla Ciała. O rozesłaniu wdów przed wieczorem	197
36. O pierwocinach owoców ziemi, o pierwocinach ich pól i tłoczni, o oleju, miodzie, mleku, wełnie i innych rzeczach przynoszonych do biskupa, aby je pobłogosławił	197
37. O tym, iż za każdym razem, gdy biskup sprawuje najświętsze tajemnice, powinni mu towarzyszyć diakoni i prezbiterzy, ubrani w białe szaty, wspanialsze od ubrań ludu. Tak samo lektorzy	198
38. O nocy, w której zmartwychwstał nasz Pan. Niech nikt nie śpi tej nocy. Niech się obmyją wodą. O tych, którzy zgrzeszyli po chrzcie i wyjaśnienie tego. O zakazie tego, co niedozwolone i czynieniu tego, co należy, gdy ktoś pragnie być podobnym do aniołów	198
[Zakończenie autora]	203
[Zakończenie tłumacza]	203
Indeks biblijny	433
Indeks dokumentów prawnych Kościoła	441
Indeks pisarzy	445
Indeks imion	447
Indeks geograficzny	451
Indeks rzeczowy	453